

การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้
การวิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทย : ภาคใต้

เรื่อง

พลังความคิดและภูมิปัญญา

ชวน เพชรแก้ว และคณะ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘

การประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมของภาคใต้ กรณีพลังความคิดและภูมิปัญญา

ชวน เพชรแก้ว และคณะ

ความนำ

งานศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ดำเนินการต่อเนื่องมายาวนานหลายทศวรรษ โดยที่ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มีทั้งครูอาจารย์ ในสถาบันศึกษาต่าง ๆ และผู้สนใจทั่วไปซึ่งมีทั้งชาวภาคใต้และผู้สนใจอื่น ๆ งานวิจัยในระยะแรกส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความสนใจเฉพาะตัว เนื้อหาของงานดังกล่าวจึงปรากฏในลักษณะกระจายไม่มีจุดเน้น แต่ในระยะหลังจากที่มีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้เปิดสอนในระดับบัณฑิตศึกษามากขึ้น งานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมก็มีมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ผลงานซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในลักษณะหนังสือและบทความก็มีขึ้นอย่างหลากหลาย แต่ผลงานดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดการตรวจสอบและประเมินผลอย่างจริงจัง คุณภาพของงานจึงถูกเหมารวมว่ายังด้อยคุณภาพในด้านเนื้อหา แต่ภายหลังจากที่มีคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมภาคใต้ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อประมาณทศวรรษที่ผ่านมา มีผลงานมากมายที่สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย แต่ความรู้ดังกล่าวยังคงอยู่ในสภาพกระจัดกระจาย อีกทั้งยังมีข้อขัดแย้งและมีความเข้าใจที่แตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพราะยังขาดการประมวลและสังเคราะห์สถานการณ์องค์ความรู้เหล่านั้น จึงเป็นการยากต่อการพัฒนางานศึกษาค้นคว้าวิจัยวัฒนธรรมในอนาคต เพื่อต่อยอดความรู้ให้เกิดเป็นพลังความคิดพลังปัญญาแก่สังคมได้อย่างแท้จริง และที่สำคัญ คือ ยังคงมีการศึกษาวิจัยงานบางอย่างที่ซ้ำซ้อนกันอยู่ ซึ่งไม่สามารถพัฒนาวิธีวิทยาในการศึกษาให้ทันกับการนำผลมาใช้ใน

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งเปลี่ยนแปลงและผันแปรอย่างรวดเร็วในปัจจุบันได้นอกจากนี้เมื่อพิจารณาการศึกษาค้นคว้าวิจัยในศาสตร์สาขาอื่น ๆ ซึ่งต่างก็มีความต้องการที่จะใช้ความรู้ด้านวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานแทบทั้งสิ้น ก็ยากที่จะนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าวิจัย ด้านวัฒนธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริงเมื่อเป็นเช่นนี้ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมย่อมมีคุณค่าหรือไม่คุ้มค่ากับการลงทุน เพราะไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้มีพลังต่อสังคมได้

การดำเนินการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ ครั้งนี้จึงเป็นความเหมาะสมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกรณีของงานศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพลังความคิดและภูมิปัญญาซึ่งครอบคลุมเนื้อหาความรู้ของท้องถิ่นภาคใต้เกี่ยวกับเรื่องทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง น่าจะช่วยให้เกิดความตระหนักและเป็นช่องทางให้มีการนำผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปใช้ได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมภาคใต้ และสังคมไทยได้อย่างแน่นอน

ข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่ใช้ในการศึกษา

ในการสำรวจงานศึกษาค้นคว้าวิจัยวัฒนธรรมภาคใต้ จากสำนักวิทยบริการสถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา พบว่า มีงานดังกล่าวอยู่เป็นจำนวนมาก ภายหลังจากการสำรวจและประมวลได้จัดทำบรรณานุกรม สำหรับบรรณานุกรมกลุ่มเนื้อหาด้านพลังความคิดและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นงานที่ผลิตขึ้นมาในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา โดยอาจยืดหยุ่นเกี่ยวกับเวลาบ้างนั้น สามารถคัดสรรผลงานได้มากเกือบ 230 เรื่อง เนื้อหาสาระครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การจัดการทรัพยากร ศาสนา คติความเชื่อ จักรวาลวิทยา ภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรม ตำรายา ประเพณี คติชาวบ้าน มหรสพพื้นบ้าน สมุนไพร ประวัตินุคคล สถาปัตยกรรม และภูมิปัญญา เป็นต้น

จากผลงานการศึกษาวิจัยทั้งหมดที่นำมาศึกษา ได้จัดจำแนกเนื้อหาออกเป็นงานวิทยานิพนธ์ จำนวนเกือบ 70 เรื่อง รายงานวิจัย จำนวนเกือบ 20 เรื่อง บทความจำนวนเกือบ 150 เรื่อง และหนังสือ จำนวน 5 เรื่อง ผลงานดังกล่าวนี้คิดว่ายังไม่มากเท่าที่ควรจะเป็น เพราะในบางพื้นที่ซึ่งเสียงเรื่องความปลอดภัย ยังเก็บข้อมูลได้

เพียงบางส่วนเท่านั้น ผลงานที่นำมาจัดทำบรรณนิทัศน์เมื่อจำแนกเนื้อหาสาระพบว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ จำนวนมากกว่า 60 เรื่อง วรรณกรรมท้องถิ่น จำนวนเกือบ 60 เรื่อง คติชนวิทยาวิถีชีวิตความเชื่อจำนวนเกือบ 30 เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวนเกือบ 50 เรื่อง การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จำนวนเกือบ 20 เรื่อง ประวัติบุคคล จำนวน 14 เรื่อง มหรสพพื้นบ้าน จำนวน 15 เรื่อง และจักรวาลวิทยา จำนวน 2 เรื่อง

จะเห็นได้ว่า งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือวรรณกรรมท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามลำดับ ที่น้อยที่สุด คือ จักรวาลวิทยา ในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่า การที่มีผู้ศึกษาสนใจเรื่องราวในแง่มุมดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นเพราะว่ามีข้อมูลต่าง ๆ ปรากฏท้าทายให้เห็นอยู่จำนวนมาก อีกประการหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มีหลักสูตรวิชาที่เกิดขึ้นเพื่อสอนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในทุกระดับการศึกษา

การสังเคราะห์และประเมินงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์

เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของภาคใต้ พบว่ามีความหลากหลาย กล่าวคือ มีการศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาวิจัยชุดสั้นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและชุมชนโบราณในหลายพื้นที่ของภาคใต้ อาทิ ที่สุราษฎร์ธานี กระบี่ ไชยา สงขลา นครศรีธรรมราช ฯลฯ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวัดและวังที่สำคัญ เช่น วัดวังพัทลุง วัดเขาอ้อ วัดพระบรมธาตุไชยา วัดหลง วัดกลางสงขลา วังเจ้าเมืองพัทลุง และวิหารพราหมณ์ เป็นต้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี ภูเก็ต กระบี่ ฯลฯ

การศึกษาที่มุ่งเจาะลึกบางพื้นที่ เช่น ลังกาสูกะที่ปัตตานี ท่งตึกที่กระบี่ ไชยาที่สุราษฎร์ธานี เขาขุนพนมที่นครศรีธรรมราช ชัยบุรีที่พัทลุง ตามพรลิงค์ที่ นครศรีธรรมราช ศรีวิชัยในภาคใต้ เกาะตะรุเตาที่สตูล ถ้ำกระโหลกผีที่กระบี่ และภาพเขียนตามผนังถ้ำ และเพิงผาในภาคใต้ เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์และอื่น ๆ เช่น นางเลียดชาวศรีธรรมมาโศกราช หลิมกอเหนี่ยว เจ้าพระยานครน้อย พระยาช่วยทุกขราษฎร์ เจ้าเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้สมัยรัตนโกสินทร์ กวีรุ่นเก่า และพระธรรมโกศาจารย์ เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับโบราณวัตถุ โบราณสถานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ อาทิ ขวานหินขัด แผ่นทองปัดยอดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช แผนที่ภาพกัลปนาวัด ตราประทับต่าง ๆ ตราประจำจังหวัด เกรียงจิน เงินตราที่ใช้ในภาคใต้ เครื่องถ้วยจีน เครื่องประดับสมัยโบราณ เครื่องปั้นดินเผา อนุสาวรีย์ต่าง ๆ โบสถ์วิหาร เจดีย์ มัสยิด สถาปัตยกรรมในภาคใต้ เป็นต้น

การศึกษาภาพรวมของภาคใต้ในประเด็นต่าง ๆ เช่น โบราณคดีภาคใต้ สายรากภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ และจิตลักษณะ หลักฐานใหม่ด้านโบราณคดีภาคใต้ในปัจจุบัน ผู้คนและวัฒนธรรมภาคใต้ ภาษีกอกรในภาคใต้ ศาสนาอิสลามในภาคใต้ ศาสนาพุทธในภาคใต้ ตามรอยช้างเผือก วัฒนธรรมโจรที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคใต้ ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และภาพย่อยในบางพื้นที่ เช่น พัฒนาการชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา พุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายู กลองท่อม-บ้านคอน พัฒนาการของชนชาติไทยในมาเลเซีย ฯลฯ

นอกจากเนื้อหาสาระที่กล่าวมาแล้ว ยังมีงานศึกษาประวัติศาสตร์จากวรรณกรรมภาคใต้ โดยเฉพาะวรรณกรรมยุคเก่า ที่บันทึกในหนังสือบอก หรือสมุดข่อยในประเด็นวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะใช้วรรณกรรมมาเป็นข้อมูลเสริมด้านประวัติศาสตร์อีกด้วย

จากเนื้อหาสาระงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาแล้ว หากพิจารณารูปแบบการนำเสนอพบว่า มีทั้งงานที่เป็นวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความ และหนังสือ ในจำนวนผลงานทั้งหมดส่วนใหญ่เป็นงานบทความ ส่วนที่เป็นงานวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย และหนังสือมีค่อนข้างน้อย

สำหรับงานศึกษาที่เป็นบทความล้วนเป็นงานที่เนื่องมาจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและชุมชนโบราณ อันเป็นการรายงานจากผลงานการขุดค้นของกรมศิลปากรทั้งสิ้น รายงานดังกล่าวนี้ คือ งานต้นฉบับที่ผู้เขียนนำมาเป็นต้นเค้าในเขียนบทความ บทความที่นำเสนอไม่ว่าเรื่องแหลมโพธิ์ : แหล่งโบราณคดี สทิงพระ :

ชุมชนโบราณ เขาสามแก้ว : ชุมชนโบราณ คลองท่อม : ชุมชนโบราณ ชุมชนโบราณ
 ไซยา ชุมชนโบราณลิซล และอื่น ๆ ล้วนมีวิธีการนำเสนอรูปแบบและเนื้อหาแบบ
 เดียวกันทั้งสิ้น คือ นำเสนอที่ตั้งของแหล่งโบราณสถานหลักฐานที่พบอย่างละเอียด
 จากหลักฐานดังกล่าวพยายามเสนอความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีภายนอกอื่น ๆ
 สุดท้ายมีการตีความและเสนอแง่มุมทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งในเชิงสันนิษฐานและ
 ข้อสรุป เช่น บทความเรื่องแหลมโพธิ์ : แหล่งโบราณคดีซึ่งเขมชาติ เทพไชย
 เป็นผู้เขียน ในสารนุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 18 ได้นำเสนอรายละเอียดว่าตั้งอยู่
 ในเขตตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การขุดค้นพบหลักฐานทาง
 โบราณคดีมากมาย ได้แก่ ลูกปัด เศษภาชนะแก้ว เครื่องถ้วยจีน เครื่องถ้วยพื้นเมือง
 เหรียญจีน ส่วนประกอบของเรือโบราณ บ่อน้ำจืด เป็นต้น จากหลักฐานได้ตีความว่ามี
 ความสัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานใกล้เคียงบนสันทรายไชยา อันเป็น
 โบราณสถานที่ตั้งของวัดแก้ว วัดหลง วัดเวียง วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร และ
 อื่น ๆ แล้วยืนยันสรุปว่า บริเวณแหลมโพธิ์อาจจะแหล่งรวมสินค้า หรือตลาด
 การค้าในยุคต้น ๆ ของศรีวิชัยก็ได้ รูปแบบเนื้อหาการนำเสนอดังกล่าวนี้ สอดคล้อง
 กับงานในลักษณะเดียวกันทั้งของธราพงศ์ ศรีสุชาติ นักโบราณคดีที่ขุดค้น เขียน
 รายงาน และเขียนบทความไว้หลายเรื่อง เช่น สทิงพระ : ชุมชนโบราณ เขาสามแก้ว :
 ชุมชนโบราณ และเรื่องคลองท่อม : ชุมชนโบราณ และงานของนางคราญ ศรีชาย
 ซึ่งเกี่ยวกับการขุดค้นที่เขาขุนพนม นครศรีธรรมราช เป็นต้น

ในส่วนองงานเขียนบทความซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับวัด และวังที่สำคัญในภาคใต้
 ที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วนั้น หากพิจารณารูปแบบองงานเขียนทั้งหมดพบว่า มีรูปแบบการ
 นำเสนอที่คล้ายคลึงกัน คือ บอกแหล่งหรือที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และ
 กล่าวถึงหลักฐานทั้งโบราณวัตถุ โบราณสถานที่พบ บางแห่งกล่าวถึงประวัติ
 การปฏิสังขรณ์ ส่วนที่ต่างกันออกไป คือ บางแห่ง บอกถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรม
 และบอกกล่าวถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ที่แตกต่างกันออกไปตามรายละเอียดที่เกี่ยวข้องก็มี
 เช่น วัดพระบรมธาตุไชยา ได้กล่าวถึง การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของวัด และการขึ้น
 ทะเบียนเป็นโบราณสถานที่สำคัญของชาติ หรือวัดหลง ได้บอกลักษณะเดิมของแหล่ง
 โบราณคดีก่อนการขุดค้น เป็นต้น

สำหรับงานเขียนบทความซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้นั้นพบว่า มีทั้งงานที่ศึกษาเกี่ยวกับภาพรวมของประวัติศาสตร์ทั้งจังหวัด นอกจากนี้ยังได้ศึกษา โดยเน้นบางเรื่องในบางยุคบางสมัยก็มี งานบางชิ้นศึกษาเกี่ยวกับชื่อ โดยอธิบายชื่อเรียกที่มีมาแต่โบราณมากมาย ให้สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ เช่น ชื่อเรียกเมือง นครศรีธรรมราช เป็นต้น ในส่วนของงานที่ศึกษาภาพรวมของประวัติศาสตร์ทั้งจังหวัด มักให้ภาพทางภูมิศาสตร์ควบคู่ไปด้วย ส่วนเนื้อหาอื่น ๆ มักเกี่ยวกับพัฒนาการของเมือง แต่ละยุคแต่ละสมัย เนื้อหามักจบลงในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ เมื่อมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย สำหรับงานที่ศึกษาโดยเน้นบางเรื่องในบางยุคบางสมัยมักกำหนดประเด็น โดยยึดเอาพื้นที่ และช่วงเวลาหนึ่งมาศึกษา เช่น กรณีศึกษาเกี่ยวกับเมือง สงขลา ได้ศึกษาชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาในช่วงเวลาก่อนมีทางรถไฟ ยุครถไฟ- เรือเมล์ และยุคสิบล้อจ้าวถนน ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาโดยเฉพาะต้น สมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกเหนือจากงานที่ศึกษารวบรวมเป็นร้อยแก้วแล้ว ยังมีงานบางชิ้นที่เขียนด้วยร้อยกรอง คือ กลอนแปด เช่น การเขียนบันทึกประวัติศาสตร์เมืองพัทลุงและเมืองตรัง โดยที่เน้นประวัติศาสตร์เมืองตั้งแต่ พ.ศ. 1400 ถึง พ.ศ. 2475 สำหรับประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองพัทลุงที่กล่าวถึงในงานชิ้นนี้ได้ให้รายละเอียดการตั้งเมืองพัทลุงระยะแรก ๆ การครอบครองโดยเมืองนครศรีธรรมราช และการเปลี่ยนแปลงมาจนถึง พ.ศ. 2425 ส่วนประวัติศาสตร์เมืองตรังมิได้เขียนตามลำดับอย่างเมืองพัทลุง แต่ได้เน้นเฉพาะตอนที่สำคัญเท่านั้น เช่น เมืองตรัง สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เมืองตรังเมื่อครั้งขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช การย้ายเมืองตรัง การปราบโจรผู้ร้าย การตัดถนนจากเมืองตรังไปพัทลุง และการย้ายเมืองมาตั้ง ณ สถานที่ปัจจุบัน

ในส่วนของงานการเขียนบทความที่เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มุ่งเจาะลึกในบางพื้นที่ พบว่า เป็นลักษณะของงานรวบรวมและเรียบเรียงจากหลักฐาน ข้อมูลซึ่งเป็นคำบอกเล่า เอกสารเก่า และหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอยู่ โดยผู้เขียนลงไปในพื้นที่เพื่อดูสภาพจริงด้วยแล้วนำข้อมูลมาใช้ประกอบการวินิจฉัยหรือการสรุปอีกทีหนึ่ง เช่น กรณีของลังกาสุกะได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานีว่า จากข้อมูลสามารถสรุปได้ว่าเมืองโบราณแห่งนี้ มี 3 ยุค

คือ ยุคแรกเริ่มพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 ยุคกลางพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 และยุคปลายคือพุทธศตวรรษที่ 19 – 23 และจากความเจริญรุ่งเรืองของปัตตานีมาแต่โบราณทำให้คิดได้ว่า ปัตตานีคือเมืองศูนย์กลางของภูมิภาคนี้ แต่ก็ได้สรุปอย่างแน่นอนว่าเมืองโบราณที่ปัตตานี คือ ลังกาสูกะที่แน่ชัด ลักษณะเช่นที่ว่านี้ เหมือนกับบทความเรื่องกรุงชิง ซึ่งในที่สุดเมื่อศึกษาหลักฐานต่าง ๆ และสภาพจริงของกรุงชิงแล้วสรุปว่าบริเวณนี้เป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กเท่านั้น หรือการศึกษาเกี่ยวกับศรีวิชัยที่ไชยาก็มีได้มีข้อสรุปแต่ประการใด ในขณะที่การศึกษาเกี่ยวกับเขาขุนพนมที่นครศรีธรรมราชตามพรลิงค์ที่นครศรีธรรมราช เมืองเก่าชัยบุรีที่พัทลุง เกาะตะรุเตาที่สตูล ถ้ากระโหลกผีที่กระบี่และภาพเขียนตามผนังถ้ำและเพิงผาในภาคใต้เป็นการวินิจฉัยตามหลักฐานที่มีอยู่ และได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างเด่นชัด

งานเขียนบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญทั้งทางประวัติศาสตร์และอื่น ๆ ในส่วนนี้พบว่า มีทั้งงานที่เกี่ยวกับบุคคลสำคัญในยุคเก่า และยุคปัจจุบันงานเขียนที่มีสาระเก่าส่วนใหญ่นำเสนอเป็นบทความ ส่วนงานปัจจุบันส่วนใหญ่ศึกษาเป็นวิทยานิพนธ์ สำหรับงานวิทยานิพนธ์ผู้ศึกษาคือนักศึกษาระดับปริญญาโท งานทั้งสองลักษณะล้วนเน้นสาระเชิงประวัติและผลงาน แต่แง่มุมการเขียนงานที่มีสาระเก่า มีรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างจากงานที่เป็นวิทยานิพนธ์ คือ งานที่เป็นวิทยานิพนธ์กำหนดกรอบเนื้อหาแต่ละเรื่องเป็นแบบตายตัวอย่างเดียวกันแทบทั้งสิ้น กล่าวคือ ได้ยึดถือรูปแบบการนำเสนอที่สืบทอดกันมาโดยไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่งานรุ่นเก่า ๆ มิได้ยึดถือรูปแบบที่ว่านี้ ลักษณะดังกล่าวนี้เห็นได้จากเรื่อง นางเลือดขาว หลิมกอเหนี่ยว เจ้าพระยานครน้อย ฯลฯ ด้วยเหตุนี้เนื้อหาสาระของงานที่เป็นวิทยานิพนธ์จึงมีความกระชับรัดกุมกว่างานที่เขียนเป็นบทความอย่างเห็นได้ชัด

ในส่วนองงานเขียนบทความเกี่ยวกับโบราณวัตถุโบราณสถานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์พบว่ามีการศึกษาหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณวัตถุและโบราณสถานต่าง ๆ มากมาย ในส่วนของโบราณวัตถุ มีทั้ง เงินเหรียญ ตรา แผนภาพเครื่องถ้วย เครื่องปั้นดินเผา พระเครื่อง ขวานหิน เครื่องประดับ เป็นต้น ส่วนที่เกี่ยวกับโบราณสถาน มีทั้งโบสถ์วิหาร หน้าบัน มัสยิด สถาปัตยกรรม และอนุสาวรีย์ต่าง ๆ สำหรับการนำเสนอเนื้อหาได้กล่าวถึงรายละเอียดที่คล้ายคลึงกัน คือ

ความหมาย ประวัติความเป็นมา รูปร่างลักษณะ วัสดุที่ใช้ ความเชื่อ การใช้ประโยชน์ และความสำคัญ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แต่ละเรื่องที่น่าเสนอมิมีรายละเอียดมากนัก แตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าข้อมูลการนำเสนอมีมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับผู้นำเสนอว่าเป็นนักวิชาการ หรือผู้สนใจทั่วไปด้วย หากเป็นนักวิชาการมักให้รายละเอียดที่เป็นระบบมีประเด็นการนำเสนอชัดเจน และมักจะโยงให้เห็นความสัมพันธ์กับหลักฐานอื่นด้วย แต่หากเป็นผู้สนใจทั่วไป มักจะนำเสนอข้อมูลง่ายๆ และกล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่ในทำนองนำเสนอปรากฏการณ์มากกว่าการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์กับหลักฐานอื่นๆ อย่างไรก็ตามผลงานบทความเกี่ยวกับโบราณวัตถุ โบราณสถาน ทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ เป็นต้นเค้าได้อย่างดีสำหรับการศึกษา เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ในระดับลึกในโอกาสต่อไป

ในส่วนของการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ อันเป็นภาพรวมของภาคใต้ทั้งหมด ทั้งที่เป็นภาพใหญ่และภาพย่อย มีผลงานศึกษาเป็นจำนวนมาก งานที่นำเสนอข้อมูลอันเป็นภาพรวมของภาคใต้ เช่น สายรากวัฒนธรรมภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ และจิตลักษณะ หลักฐานใหม่ด้านโบราณคดีภาคใต้ในปัจจุบัน ผู้คนและวัฒนธรรมภาคใต้ เหมือนแร่ในภาคใต้ ภาษ้อาครในภาคใต้ ศาสนาอิสลามในภาคใต้ ศาสนาพุทธในภาคใต้ ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 ภาพรวมดังกล่าวนี้ เป็นการให้ภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคใต้ในแง่มุมต่างๆ กันตามลักษณะเนื้อหา โดยใช้พื้นที่ทั้งภาคใต้เป็นตัวกำหนดเนื้อหาในแต่ละเรื่องให้รายละเอียดในภาพกว้าง งานดังกล่าวนี้มีผลงานวิจัยอยู่ 2 ชิ้นที่โดดเด่น คือ สายรากวัฒนธรรมภาคใต้ : ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ และจิตลักษณะ และท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 งานทั้งสองชิ้นนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารมาประมวลเข้าด้วยกัน ทำให้เห็นภาพของภาคใต้อย่างเป็นระบบ งานชิ้นแรกได้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มาใช้จำลองภาพอดีตของภาคใต้ โดยเริ่มตั้งแต่ประวัติความเป็นมาตามลำดับกาลตั้งแต่ 650 ล้านปี จนกระทั่งถึงสมัยกาลปรากฏ “คน” ผู้สร้างวัฒนธรรมภาคใต้เมื่อประมาณ 4 หมื่นปีมาแล้ว และสืบสานการสร้างวัฒนธรรมนับเนื่องกันมาจนถึงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้เห็นพื้นฐานภาคใต้ได้ในทางกายภาพ คนและวัฒนธรรมในอดีตในลักษณะสำคัญ คือ ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ

และจิตลักษณะ ด้านภูมิลักษณะ พบว่า สภาพกายภาพภาคใต้หรือภูมิศาสตร์มีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกำหนดโครงสร้างทางสังคม และก่อให้เกิดพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และการใช้ภูมิปัญญาในการปรับใช้ทรัพยากรเพื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต แต่จากปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ภูมิลักษณะภาคใต้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก เนื่องจากผลจากการบริโภคนิยม และเทคโนโลยี ด้านรูปลักษณะพบว่าชาวภาคใต้ปัจจุบัน ไม่มีชาติพันธุ์ที่บริสุทธิ์ กล่าวคือเป็นผลผลิตของการผสมผสานของชาติพันธุ์ต่าง ๆ แม้จะแตกต่างกันตามประเพณีนิยม แต่มีลักษณะร่วมคือ เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ ด้านจิตลักษณะชาวภาคใต้มีภูมิลักษณะช่วยเกื้อหนุนให้มีพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการรวมกลุ่มด้วยวิถีที่ไม่ซับซ้อนใช้ชีวิตเรียบง่ายอิสระ ระวังระวังต่อการเลือกรับสิ่งใหม่ ใช้พุทธศาสนามาเสริมแตงนิตย ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ในขณะที่ศาสนาอิสลามเคร่งครัดในวินัยและการอยู่ร่วมกัน ภาพของภาคใต้ในแง่ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ และจิตลักษณะในงานชิ้นนี้ จึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้นำมาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ช่วยให้เห็นภาพการเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี งานชิ้นนี้จึงเป็นรากฐานสำคัญของการมองภาคใต้ในลักษณะอื่นได้เป็นอย่างดี ส่วนงานชิ้นที่สอง คือ เรื่องท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการเมืองการปกครองในปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้ เป็นงานวิจัยที่ผู้ศึกษาพยายามตอบปัญหาว่ามีปัญหาอย่างไรและมีผลกระทบอย่างไรจากการรวมชาติดังกล่าว ผู้วิจัยได้ประมวลและศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ มากมายทั้งเอกสารจากส่วนกลางและภาคใต้ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ก่อนรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 ดินแดนภาคใต้ยังแตกแยกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย เจ้าเมืองมีอำนาจสิทธิ์ขาดทางการปกครองตามระบบกินเมือง ประชาชนแยกกันอยู่เป็นกลุ่มตามมูลนายที่ตนสังกัด ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ประเทศไทยถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม จึงมีการปรับประเทศ มีรัฐบาลกลางรวบอำนาจทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และแบบแผนทางวัฒนธรรม ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลัทธิทุนนิยมเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้นายทุน และชนชั้นกลางเข้ามาเป็นกลุ่มการเมืองใหม่ โดยประนีประนอมกับระบบราชการ ผลที่เกิดกับประชาชนก็คือ ถูกขูดรีดจากระบบภาษี ค่าเช่าตามระบบศักดินาข้าราชการ และซื้อ

สินค้าราคาแพงจากพวกนายทุน การศึกษาดังกล่าวแม้จะเป็นการศึกษาจากเอกสารเป็นส่วนใหญ่ แต่ทำให้ทราบถึงพลวัตของสังคมภาคใต้ซึ่งถูกผลกระทบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นงานวิจัยที่ได้ตอบปัญหาที่ช่วยให้มองเห็นความขัดแย้งและสภาพอันยุ่งเหยิงของภาคใต้มาจนทุกวันนี้ ส่วนงานบทความ ที่ให้ภาพรวมของภาคใต้ซึ่งศึกษาจากเอกสารที่น่าสนใจยิ่งก็คือ ศาสนาอิสลามในภาคใต้ และศาสนาพุทธในภาคใต้ งาน 2 ชิ้นนี้ ได้นำเสนอข้อมูลจากเอกสารและโบราณวัตถุ โบราณสถานในพื้นที่เข้าด้วยกัน แล้วประมวลให้เห็นสาระในแต่ละเรื่อง คือ ศาสนาอิสลามในภาคใต้ได้ชี้ให้เห็นความเป็นเอกเทศนิยม คือ การนับถืออัลลอฮ์เพียงผู้เดียว โดยมีคัมภีร์อัลกุรอานเป็นเหมือนธรรมนูญในการดำเนินชีวิต กล่าวถึงการแพร่กระจายของศาสนาอิสลามเข้าสู่คาบสมุทรมลายู โดยพ่อค้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 กล่าวถึงการขยายตัวเข้าสู่ภาคใต้ และกล่าวถึงหลักศรัทธา หลักปฏิบัติของศาสนา และหลักคำสอนต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อประเพณีวัฒนธรรมไทยมุสลิมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ อีกทั้งการมีประเพณีวัฒนธรรมบางส่วนซึ่งสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ไม่ขัดแย้งกับหลักศาสนาสำหรับบทความเรื่องศาสนาพุทธในภาคใต้ ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในภาคใต้หลายระยะและหลายยุค โดยระยะแรกที่เข้ามาสู่ชุมชนโบราณต่างๆในภาคใต้ ได้แก่ สทิงพระ ปัตตานี ตรัง ตะกั่วป่า และนครศรีธรรมราช โดยที่ชุมชนดังกล่าวนี้มีหลักฐานโบราณวัตถุ โบราณสถานเกี่ยวกับพุทธศาสนาเหลืออยู่มากมาย และเน้นให้เห็นว่าศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาสมัยนั้น คือนครศรีธรรมราช สิ่งที่เห็นได้ชัดคือภาคใต้มีวัดเป็นศูนย์รวมศรัทธาความเชื่อที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม ต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งได้เสนอให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมอยู่ในสายเลือดชาวภาคใต้จนกลายเป็นค่านิยมพื้นฐานของชาวภาคใต้ เช่น ค่านิยมเรื่องความเป็นจริง ความตรงไปตรงมา การทรมานสัตว์ ว่าสัตว์นั้นจะใช้ชาติ การทำบุญให้ทาน และการพึ่งเทศน์เป็นหนทางไปสู่สวรรค์ นอกจากนั้นยังชี้ประเด็นเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นของชาวภาคใต้ว่าส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา เช่น ประเพณีทำบุญเดือนสิบ ประเพณีลากพระ ประเพณีงานบุญต่างๆ ทั่วไป ประเพณี การบวช การทำขวัญนาคน การแต่งงาน และประเพณีการทำบวชบรรจ้อฐิ เป็นต้น ข้อมูลการนำเสนอและการตีความซึ่ง

สรุปจากข้อมูลดังกล่าวได้ช่วยให้เห็นความมั่นคงของศาสนาพุทธในท้องถิ่นภาคใต้ และได้เชื่อมโยงถึงวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธเกี่ยวกับวิถีคิดและการปฏิบัติที่เห็นได้ชัด

ในส่วนของบทความซึ่งนำเสนอให้เห็นภาพย่อยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคใต้ มีผลงานอยู่หลายชิ้นที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของภาคใต้และอื่น ๆ เช่น พัฒนาการชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา พุทธศาสนา แถบลุ่มทะเลสาบสงขลา เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูจากคลองท่อมจังหวัดกระบี่ถึง บ้านดอน และพัฒนาการของชนชาติไทยในมาเลเซีย เป็นต้น งานเหล่านี้ผู้ศึกษาพยายามเจาะลึกให้เห็นภาพย่อยของภาคใต้ ช่วยให้เข้าใจพัฒนาการในแต่ละพื้นที่เด่นชัด ซึ่งมีประโยชน์ยิ่งต่อการนำผลจากข้อค้นพบมาใช้เป็นส่วนประกอบของการศึกษาในภาพรวมประวัติศาสตร์ภาคใต้ และเป็นบริบทสำคัญของการพัฒนาในเวลาต่อมา กรณีบทความเรื่องพัฒนาการชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตของการนำเสนอเกี่ยวกับดินแดนรอบ ๆ ทะเลสาบ คือ พื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช โดยกล่าวถึงบริบทชุมชนด้านสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากหลักฐานประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ได้ช่วยยืนยันอดีตความเป็นมาอันยาวนานของชุมชนบริเวณนี้ และจากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณวัตถุ โบราณสถาน ได้บ่งบอกถึงอิทธิพลของนครศรีธรรมราช ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ดังกล่าว และเมื่ออยุธยาได้ปกครองหัวเมืองทั้งสาม ก็พยายามเข้ามาครอบครองอย่างใกล้ชิดโดยที่ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างดี วัดต่าง ๆ ได้รับการอุปถัมภ์ แต่เมื่อมีโอกาสคราวใดเมืองทั้งสามก็มักจะแข็งเมืองต่ออยุธยาอยู่เสมอ การก่อกบฏในสมัยอยุธยาได้ทำให้วัดและพระพุทธรูปรอบทะเลสาบสงขลา เจริญรุ่งเรือง มีความเข้มแข็งและสามารถสกัดกั้นการขยายตัวของอิสลามได้ แต่อย่างไรก็ตามบางช่วงเวลาอำนาจการปกครองเมืองสงขลาและพัทลุงก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตระกูลมุสลิม ครั้นในสมัยกรุงธนบุรี เป็นต้นมา สมเด็จพระเจ้าตากสินได้แต่งตั้งให้ชาวจีนที่จงรักภักดีต่อพระองค์เป็นเจ้าเมืองสงขลา และในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ทั้งเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุงก็จบบทบาททางการเมืองและสังคมโดยผนึกแน่นกับราชอาณาจักรไทย จะเห็นได้ว่าผู้ศึกษาได้พยายามนำเสนอภาพของชุมชนบริเวณรอบทะเลสาบซึ่งช่วยให้เห็นพัฒนาการที่เกี่ยวข้อง

โยงกันทางประวัติศาสตร์ เป็นการเจาะให้เห็นสาระหรือรายละเอียดที่เด่นชัดขึ้นกว่า การศึกษาในภาพรวมที่กล่าวมาแล้ว ผลงานบทความอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเกี่ยวโยงกับ บทความเรื่องดังกล่าวมาแล้ว คือ พุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา งานชิ้นนี้ผู้ศึกษา ได้นำเสนอเรื่องราวแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยศึกษา เกี่ยวกับการนับถือศาสนาการจัดการปกครองสงฆ์ บทบาทของสถาบันสงฆ์ และความ เกี่ยวโยงระหว่างพุทธศาสนากับวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้เสนอว่าพระพุทธรูปในถ้ำนี้ มีความเจริญมาตั้งแต่ก่อนพุทธ ศตวรรษที่ 10 มีศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเผยแพร่เข้ามาปรากฏหลักฐานทาง ศิลปวัตถุและศาสนวัตถุ ครั้นต่อมาพุทธศาสนาแบบลังกาได้แพร่ขยายเข้ามา และสมัยอยุธยาตอนปลายเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง มีการแบ่ง เจ้าคณะสงฆ์ ในการปกครอง คติความเชื่อในทางศาสนา มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน และพบว่าตำราแผนที่ภพวัดที่ขึ้นต่อวัดพะโคะ ได้เขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช หลังพ.ศ. 2223 งานวิจัยเรื่องเส้นทางโบราณข้ามคาบสมุทรมาลายูจาก คลองท่อม จังหวัดกระบี่ถึงอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นผลงานอีกชิ้นหนึ่งที่ พยายามหาคำตอบทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเส้นทางติดต่อโบราณจากกระบี่ ถึงสุราษฎร์ธานี พบว่า เป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้ในสมัยโบราณ โดยเริ่มจากคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ผ่านควนลูกปัด ข้ามเขาน้อยรู้อู้อู ไปลงคลองสินปุนในอำเภอลำทับ แล้วเดินทางไปทางทิศเหนือออกแม่น้ำตาปีที่อำเภอพระแสง ผ่านอำเภอเวียงสระ อำเภอบ้านนาสาร และอำเภอพุนพิน ออกอ่าวบ้านดอนที่อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ตลอด เส้นทางสายนี้มีชุมชนโบราณหลายชุมชน คือ ชุมชนโบราณคลองท่อมหรือควนลูกปัด ชุมชนโบราณเวียงสระ ชุมชนโบราณควนพุนพิน ชุมชนโบราณเขาศรีวิชัย และชุมชน โบราณอื่น ๆ รอบอ่าวบ้านดอน ซึ่งแต่ละชุมชนมีหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับ อินดิเยปรากฏอยู่มากมาย จากเส้นทางและชุมชนที่ตั้งอยู่แสดงให้เห็นว่า มีการเข้ามาตั้ง ถิ่นฐาน และอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคของการเดินทาง ข้ามคาบสมุทรดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้จึงบอกให้เห็นถึงการเดินทางติดต่อ และการตั้งถิ่น ฐานของชาวอินเดียซึ่งเดินทางข้ามคาบสมุทรจากฝั่งตะวันตกมายังฝั่งตะวันออกโดย มิต้องอ้อมแหลมมลายู นับเป็นงานชิ้นหนึ่ง ซึ่งให้คำตอบเกี่ยวกับการแพร่กระจายของ

วัฒนธรรมอินเดียมายังภาคใต้ของ ประเทศไทย โดยเฉพาะจังหวัดสุราษฎร์ธานี และ จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนงานอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งเป็นงานวิจัยที่พยายามตอบภาพย่อย ทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน แต่เป็นเรื่องนอกประเทศไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับภาคใต้ คือ พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไทยในรัฐตอนเหนือของมาเลเซีย จากการศึกษาพบว่า ในรัฐตอนเหนือของมาเลเซีย คือ รัฐเกะหะห์ รัฐปะลิส รัฐประะ รัฐกะตันตัน และรัฐตรังกานู มีชนชาติไทยอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย ชนชาติไทย เหล่านี้ได้รับการเปลี่ยนสัญชาติจากชาวไทยมาเป็นมาเลเซียเชื้อสายไทย ซึ่งเป็นชนกลุ่ม น้อยของประเทศที่ได้รับสิทธิประโยชน์ที่ประเทศให้น้อยกว่าประชากรของประเทศที่ เป็นชาวมุสลิม มีฐานะความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจนกว่าชนเผ่าอื่น ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับหลักธรรมในพุทธศาสนาทั้งประเพณี พิธีกรรม และ แนวทางของการปฏิบัติที่มีต่อกันในสังคม พวกเขาตระหนักในหน้าที่พลเมืองที่เป็น ประชากรของประเทศมาเลเซีย รักความสงบ หลีกเลียงความขัดแย้งกับชาวมมาเลเซีย และชนเชื้อสายอื่น ขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากิน และถือเอาความสัตย์ซื่อเป็นที่ตั้ง งานชิ้นนี้นับได้ว่าเป็นงานที่ศึกษาในรายละเอียดย่อยชิ้นเดียวที่เปิดแง่มุมการศึกษา ทางด้านประวัติศาสตร์ของภาคใต้ โดยศึกษาภายนอกประเทศ ทำให้เห็น การแพร่กระจายของกลุ่มชนและหากมองย้อนอดีต ก็พบว่ามีความเกี่ยวพันกับการที่ ประเทศไทยเสียดินแดนให้กับประเทศอังกฤษ จึงนับเป็นงานศึกษาชิ้นหนึ่งที่น่าสนใจ อย่างยิ่ง

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีงานศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษา โดยใช้ ข้อมูลจากวรรณกรรมภาคใต้ โดยเฉพาะวรรณกรรมยุคเก่าจากหนังสือบุด หรือสมุดข่อย และวรรณกรรมอื่น ๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ในชั้นหลังในหลายประเด็น คือ อัตลักษณ์และ พลวัตวรรณกรรมทักษิณ กลุ่มประวัติศาสตร์ พงสาวดาร และตำนาน อัตลักษณ์และ พลวัตวรรณกรรมทักษิณ กลุ่มบันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น อัตลักษณ์และพลวัต วรรณกรรมเฉพาะกิจ อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมประเภทประวัติบุคคล สัตว์ และ สถานที่ วรรณกรรมทักษิณกับการจรจรโลงอาณาจักรศรีธรรมราชนคร และวรรณกรรม ทักษิณกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน งานดังกล่าวนี้ผู้เขียนได้ศึกษาวิจัยใน โครงการใหญ่ คือ ภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมและพฤติกรรมโดยรวบรวมอยู่ใน

ชุดวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ ผู้เขียนได้นำเสนอในรูปของบทความด้วยการประมวลเนื้อหาสาระจากการศึกษาวรรณกรรมหลาย ๆ เล่ม ในส่วนของอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณกลุ่มประวัติศาสตร์ พงสาวดาร และตำนาน ได้ให้รายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับตำนาน พงสาวดาร และประวัติศาสตร์ ในภาคใต้ว่าตำนานหรือหนังสือเพลงเป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับบ้านเมือง บุคคลสำคัญ วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และได้กล่าวถึงวรรณกรรมตำนานในภาคใต้ ว่ามีหลายกลุ่ม คือ กลุ่มตำนานบ้านเมือง ประวัติบุคคล โบราณสถาน โบราณวัตถุ การสร้างโลก การละเล่นและประเพณี โดยที่จริงแล้วเรื่องราวของตำนานในแต่ละกลุ่มมิได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด แต่เนื้อหาทับซ้อนคาบเกี่ยวกันหลายเรื่อง ส่วนพงสาวดาร เป็นเรื่องประวัติศาสตร์เทพผู้อวตารลงมาสืบตระกูลวงศ์ในโลกมนุษย์ ในฐานะผู้นำกลุ่มหรือพระมหากษัตริย์ตามแบบอย่างสมมติเทพ เรื่องราวในพงสาวดารจึงเน้นศูนย์กลางที่ผู้นำหรือพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจ เชื้อพระวงศ์และการเมืองการปกครองมากกว่าศาสนา ผู้เขียนบทความได้กล่าวว่าตามความเป็นจริง ในการศึกษาครั้งนี้ พงสาวดาร ตำนานไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ส่วนประวัติศาสตร์ผู้ศึกษา ได้ย้ำว่า เป็นการศึกษาเรื่องราว พฤติกรรมในอดีตของมนุษย์ ของห้วงเวลาหนึ่ง ในการศึกษาได้แบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม คือ กลุ่มสารตรา พระสุพรรณบัฏและตำเนากฎ และกลุ่มทำเนียบกรมการเมือง เป็นต้น ต่อจากที่ว่านี้ผู้เขียนบทความได้เสนอลักษณะสำคัญของวรรณกรรมตำนานและพงสาวดาร และวรรณกรรมประวัติศาสตร์ ว่าในส่วนของวรรณกรรม ตำนาน และพงสาวดารใช้ศาสนาเป็นแกนกลางในการเขียนวรรณกรรม มีการอ้างอิงลังกาและอินเดียในการเขียน มีการสร้างและอ้างอิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ มีการใช้แนวคิดธรรมราชาและแนวคิดเรื่องบาปบุญในการเขียน และมีการระบุศักราชในการเขียนโดยใช้ที่ใช่ศักราชทั้ง 3 แบบ คือ มหาศักราช จุลศักราช และพุทธศักราช สำหรับวรรณกรรมประวัติศาสตร์ได้เสนอลักษณะสำคัญ คือ การเขียนวรรณกรรมประวัติศาสตร์ในรูปแบบสารตรา ในรูปแบบทำเนียบข้าราชการเมือง และการตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และการที่ส่วนกลางสร้างศูนย์อำนาจ ส่วนท้องถิ่นมาเพื่อควบคุมดูแลหรือเป็นตัวแทนราชธานี สำหรับบทความ งานวิจัยเรื่องอัตลักษณ์และพลวัต

วรรณกรรมทัศนศิลป์กลุ่มบันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น ผู้เขียนได้นำสาระเสนองานจากหนังสือบุคคล สมุดหรือกระดาดในปัจจุบัน และที่จัดพิมพ์เผยแพร่ โดยที่ผลงานดังกล่าว แต่งด้วยคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ในการเสนอเนื้อหาผู้เขียนบทความได้กล่าวถึงที่มาของเนื้อหาสาระว่ามาจาก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับระบบราชการซึ่งเป็นหนังสือราชการและเป็นบันทึกแสดงความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระบบราชการ และกลุ่มบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประสบการณ์ และจดหมายส่วนบุคคล จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนบทความได้กล่าวถึงเนื้อหาหรือเหตุการณ์สำคัญที่ผู้บันทึกหรือผู้แต่งนิยมนำมาบันทึกว่ามีหลายลักษณะ คือ เหตุการณ์เกี่ยวกับสงคราม เช่น สงครามกับพม่า สงครามระหว่างหัวเมืองปักษ์ใต้กับหัวเมืองมลายู และสงครามเอเชียมาบูรพา เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น เหตุการณ์อุทกภัย ภัย วาตภัย เหตุการณ์เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง เช่น บันทึกของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ผู้ว่าราชการเมืองตรังแสดงความคิดเห็นในการจัดการปกครองบ้านเมือง เหตุการณ์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น บันทึกเหตุการณ์การจัดทำบัญชีสิ่งของที่เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง จัดส่งสิ่งของเข้าร่วม ปีมหามงคลที่กรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 100 ปี ในปี พ.ศ. 2425 ตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 เหตุการณ์เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเมื่อเกิดภัยสงครามพม่าตีเมืองกลาง หัวนมาลีโจรสลัดเข้าตีเมืองปะเหลียน และในสมัยที่เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา เป็นต้น เหตุการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น การบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองปักษ์ใต้กับเกาะปีนัง ของท้าวเทพสตรีในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้น และบันทึกเหตุการณ์ที่ยกขึ้นเป็นอุทาหรณ์เพื่อเตือนสติแก่คนรุ่นหลัง เช่น กรณีหมอจันทร์เป็นฆาตกรยิงพระสถลสถานพิทักษ์ (คอบุญเคียด ณ ระนอง) และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นต้น ในส่วนของบทความเรื่องอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมประเภทประวัติบุคคล สัตว์ และสถานที่ ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในช่วงประมาณไม่เกิน 100 ปี โดยระบุชื่อผู้แต่ง และช่วงเวลาที่ตั้งไว้ค่อนข้างชัดเจน และเนื้อหาแต่งด้วยคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง ส่วนที่เป็นร้อยกรองแต่งด้วยกลอนสุภาพ กลอนเพลงบอก และกาพย์ชนิดต่าง ๆ สาระของ

วรรณกรรมมีทั้งประวัติบุคคล สถานที่ สัตว์ ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติบุคคลได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติบุคคล 2 กลุ่ม คือ พระภิกษุและฆราวาส เนื้อหากล่าวถึงประวัติ และผลงานในเชิงยกย่อง เพื่อเทิดทูนหรือสรรเสริญบุคคลที่ผู้เขียนมีความเลื่อมใสศรัทธา กลุ่มที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญ ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางศาสนา และเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญ ในสังคมหรือบ้านเมืองทั้งเชิงที่เป็นประวัติ ตำนาน ลักษณะของสถานที่ หรือในลักษณะอื่น ๆ ส่วนกลุ่มที่เกี่ยวกับสัตว์ เนื้อหาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ใหญ่ที่ดุร้ายมีพลังอำนาจ หรือสัตว์ใหญ่ที่มีคุณสมบัติโดดเด่นจนสัตว์ที่มีความสวยงาม และบางครั้งใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งดีงามหรือธรรมะและแทนสิ่งไม่ดีหรืออบายมุขก็มี ในงานทั้ง 3 กลุ่ม ดังกล่าว แม้จะมีค่อนข้างน้อย และสมัยการแต่งไม่นานนัก แต่ก็ป็นวรรณกรรมที่มีค่าที่สุด เป็นการบอกเรื่องราวหรือชีวประวัติและผลงานของบุคคล สถานที่และสัตว์ อันจะเป็นอนุสติแก่ผู้อ่าน เป็นแบบอย่างอันดีงามแก่ชนรุ่นหลัง และยังเป็นหลักฐานสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกด้วย ผลงานบทความจากงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่ง คือ วรรณกรรมที่สัมพันธ์กับการจรจรโลงอาณาจักรนครศรีธรรมราช งานชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอโดยใช้วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทจารึกมาชี้ให้เห็นว่า วรรณกรรมกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช หรือตามพรลิงค์ต่างจรจรโลงซึ่งกันและกัน โดยมีพุทธศาสนาเป็นปัจจัย โดยที่หลักฐานดังกล่าวชี้ชัดว่า ผู้ครองอาณาจักรนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณทางตอนใต้ของไทย ได้ดำเนิน กุศโลบายใช้วิถีและพลังทางศาสนจักรเป็นสิ่งจรจรโลงค้ำจุนราชอาณาจักรนับ เนื่องกันมาตั้งแต่ยุคตามพรลิงค์จนได้สมญานามว่า “ศรีธรรมราช” และสืบต่อมาถึงเมืองสิบสองนักษัตร จนเมืองนครศรีธรรมราชกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยที่ใช้วรรณกรรมทางพุทธศาสนาสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในบริเวณนี้ให้เกิดจิตสำนึกร่วมกันว่า พุทธศาสนาเชิงประวัติในประเทศอินเดีย ในลังกาทวีป และในอาณาจักรตามพรลิงค์ มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นอันเดียวกัน และถ้าผู้ใดกระทำการใด ๆ ให้พุทธจักรและอาณาจักรของศรีธรรมราชเศร้าหมองก็เท่ากับทำให้พุทธศาสนาเศร้าหมองเช่นกัน นอกจากผู้นำเสนอใช้ข้อมูลจารึกแล้ว ยังได้นำเสนอข้อมูลในลักษณะอื่น ๆ มาเพิ่มเติม เพื่อสนับสนุน

สาระสำคัญของบทความ เช่น จารึกแผ่นลานทองที่ใช้แผ่หุ้มปัลลียอดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช วรรณกรรม เรื่องพระนิพพานโสตร เพลงกล่อมเด็ก ตำนานเมือง นครศรีธรรมราช บทชมพระธาตุของมโนห์รา เป็นต้น ซึ่งช่วยให้เห็นวิถีและพลังการใช้พุทธจักรคำจูนอาณาจักรนครศรีธรรมราชดังกล่าวแล้ว บทความงานวิจัยชิ้นสุดท้ายที่นำวรรณกรรมมาศึกษา คือ วรรณกรรมทักขิณกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน งานชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอ โดยเชื่อว่าวรรณกรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมชุมชนต่างก็มีพลังที่เป็นคุณูปการซึ่งกันและกัน กล่าวคือวรรณกรรมท้องถิ่นทำหน้าที่บันทึกสภาพ หรือเหตุการณ์บางอย่าง ของชุมชนอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แล้วส่องถ่ายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนในระยะต่อมา ในทางกลับกันผู้รจนาวรรณกรรมท้องถิ่นบางคนได้แรงบันดาลใจจากประวัติศาสตร์โบราณคดีของชุมชนและวัฒนธรรมพื้นบ้านมาแต่งเป็นวรรณกรรม หรือใช้เป็นอนุภาคของวรรณกรรม ต่างก็ทำให้เกิดวิถีและพลังของซึ่งกันและกัน มีผลต่อการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเห็นคุณค่าและความหลากหลายของสิ่งนั้น ๆ ที่มีต่อผู้คน ซึ่งเป็นเจ้าของชุมชน และเกิดความภาคภูมิใจต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น บทความวิจัยนี้ผู้เขียนได้นำเสนอวรรณกรรมบางเรื่องที่ทำหน้าที่เสมือนตำราทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่อง วรพินธ์คำกาพย์ที่พูดถึงการใช้นาฬิกา เรื่องนางแดงอ่อนคำกาพย์ที่กล่าวถึงช่างซ่อม ซึ่งเป็นช่างขนาดเล็กที่สูญพันธุ์ไปแล้ว เรื่องป้อมครกที่กล่าวถึงธรรมเนียมการค้าสำเภาระหว่างเมือง เช่น เมื่อเรือไปถึงท่าก็มีการยิงปืนไฟบอกสัญญาณ มีการเตรียมเครื่องบรรณาการสำหรับมอบให้ขุนนางผู้ใหญ่ ในกรมท่า กรมวัง เพื่อความสะดวกทางการค้า เป็นต้น ในเรื่องนายดันคำกาพย์ได้บันทึกเรื่องราวของนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญแปดบท คือ นายเรื่อนาใน ในการเล่นเรื่องพระรถเมรีได้กล่าวถึงการพระราชทานที่ดินในหัวเมืองให้แก่ตาขาย ซึ่งกล่าวถึงสถานที่ที่สอดคล้องกับสภาพที่มีอยู่จริงในรัชกาลที่ 2 ในเรื่องสุบินคำกาพย์ได้นำเอาภาษาถิ่นได้มาใช้มากมายทั้งในรูปของถ้อยคำและสำนวน ในนิราศเมืองกระบี่ได้บันทึกเรื่องราวการเดินทางจากอำเภอคลองพน ซึ่งปัจจุบันคืออำเภอคลองท่อมและกล่าวถึงสภาพต่าง ๆ ของสถานที่ที่เดินทางผ่าน ในเรื่องกลั่นกรอบแก้วคำกลอน ผู้เขียนได้แทรกประสบการณ์ของตนเองไว้อย่างน่าสนใจ เรื่องพลายจำเรียวเป็นการนำเอาเรื่อง

ของช่างปลายที่มีตัวตนอยู่จริงมาบันทึกไว้มิให้สูญหาย งานบทความจากการวิจัยชิ้นนี้ จึงเป็นการนำเสนองานที่เห็นได้ชัดว่า การนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านมาปรุงแต่งอรรถรสวรรณกรรมนั้นช่วยให้ผู้บริโภควรรณกรรมได้รับคุณค่าอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมชุมชนแก่ทั้งผู้เสพและผู้สนใจวรรณกรรมเรื่องนั้นได้เป็นอย่างดี

จากการที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของภาคใต้ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้อย่างหลากหลาย หากพิจารณากันในแง่รูปแบบคำประพันธ์ที่นำเสนอ พบว่า มีทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง แต่งงานส่วนใหญ่นำเสนอด้วยร้อยแก้ว งานที่เป็นร้อยแก้วมีทั้งผลงานที่เป็นบทความวิทยานิพนธ์และหนังสือ สำหรับบทความซึ่งมีจำนวนมากที่สุด มีทั้งบทความที่นำเสนอปรากฏการณ์เพียงอย่างเดียว และบทความซึ่งเสนอข้อคิดการตีความ และการวิพากษ์วิจารณ์ควบคู่ไปด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวคุณค่าของบทความจึงมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม งานทุกชิ้นต่างก็มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในแง่มุมมองต่าง ๆ แตกต่างกันไป ส่วนงานเขียนที่วิทยานิพนธ์และหนังสือ ซึ่งจำนวนน้อยพบว่างานที่เป็นวิทยานิพนธ์ยังมีเนื้อหาอยู่ในวงจำกัด มีลักษณะของงานที่คล้ายคลึงกันมากในแง่ของระเบียบวิธีวิจัย งานส่วนใหญ่จึงค่อนข้างอ่อนด้อยเพราะไม่มีอะไรใหม่ ทั้งวิธีการศึกษาและเนื้อหา ส่วนงานหนังสือก็ยังไม่พบว่าม้งานซึ่งแสดงถึงความเฉียบคมอย่างแท้จริง

การสังเคราะห์และประเมินงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เท่าที่ประมวลได้ตามกรอบเวลาที่ศึกษาขณะนี้ มีจำนวนทั้งหมดเกือบ 60 เรื่อง ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมลายลักษณ์ ที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะมีค่อนข้างน้อย ผลงานเกือบทั้งหมดเป็นงานวิจัยทั่วไปแทบทั้งสิ้น ที่เป็นงานวิทยานิพนธ์ บทความ และหนังสือมีจำนวนไม่กี่เรื่อง

ในส่วนที่เป็นงานวิจัยทั่วไปมุ่งศึกษาไปที่วรรณกรรมลายลักษณ์ทั้งที่บันทึกในหนังสือบุคคล คัดลอกจากหนังสือบุคคล งานวรรณกรรมที่นำมาจากหนังสือบุคคลที่ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่แล้ว และผลงานวรรณกรรมสมัยใหม่

สำหรับงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาผลงานของผู้สนใจ ซึ่งคลุกคลีและสร้างสรรค์งานเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น ศึกษาผลงานของนาย หนั่งตะลุง ผลงานของนักเขียน ผลงานเพลง เรื่องสั้น โดยนำผลงานมาศึกษาวิเคราะห์ ในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มีผลงานวิทยานิพนธ์บางชิ้น สนใจศึกษา วรรณกรรมมุขปาฐะ แต่ก็มีจำนวนน้อย

ได้กล่าวถึงมาแล้วว่างานศึกษาค้นคว้าครั้งที่ เป็นบทความเกี่ยวกับวรรณกรรมก็มี จำนวนไม่มากนัก แง่มุมที่กล่าวถึงก็อยู่ในวงจำกัด เหมือนกับงานเขียนที่เป็นหนังสือซึ่ง มีอยู่น้อยเรื่อง เช่นเดียวกัน

งานวิจัยทั่วไปที่ศึกษาจากวรรณกรรมลายลักษณ์โดยใช้ข้อมูลซึ่งบันทึกใน ต้นฉบับหนังสือบุค ต้นฉบับผลงานที่คัดลอกมาจากหนังสือบุค และผลงานซึ่งมีผู้ ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่แล้วนั้น ใช้วิธีรวมกลุ่มนักวิชาการจำนวนมากร่วมกันศึกษา โดยมีการประชุมกำหนดกรอบเนื้อหา หรือแนวทางการศึกษาให้เข้าใจตรงกัน ผลงาน ดังกล่าวเริ่มจากช่วยกันค้นคว้า เสาะหาวรรณกรรมจากแหล่งวิทยากรในภาคใต้ ซึ่งมี วรรณกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แล้วช่วยกันอ่านและทำวรรณกรรมปฏิบัติ คือ ศึกษาต้นฉบับแต่ละเรื่องแล้ว ประมวลสารัตถะ รูปแบบ ลักษณะทั่วไปและ ลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ทำให้ได้วรรณกรรมปฏิบัติหลายร้อยเรื่อง เมื่อได้วรรณกรรมปฏิบัติแล้วได้ศึกษาวรรณกรรมดังกล่าวจากแหล่งอื่นเพิ่มเติมอีก แล้วศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาภาพรวมอัตลักษณ์และพลวัตของวรรณกรรม ทักษิณ ผลงานที่ร่วมกันศึกษาวิจัยในขั้นตอนนี้ได้นำเสนอเป็น “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์” มีเนื้อหาจำนวน 46 ปริเฉท เนื้อหาในแต่ละปริเฉท กล่าวถึงอัต ลักษณ์ และพลวัตของวรรณกรรมทักษิณในแต่ละด้าน ซึ่งช่วยให้เห็นพัฒนาการของ วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ตั้งแต่ยุคศิลาจารึกมาจนถึงปัจจุบัน ต่อจากนั้นได้นำ วรรณกรรมที่ศึกษามาคัดสรรวรรณกรรมที่โดดเด่นในด้านเนื้อหา ความสมบูรณ์ของ เนื้อหา และเห็นว่ามิประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อการศึกษาวรรณกรรมให้เหลือเพียง จำนวนหนึ่ง แล้วปริวรรต ทำเชิงอรรถ ตรวจสอบต้นฉบับหากมีต้นฉบับหลาย ๆ ฉบับ จนเหลือวรรณกรรมจำนวนเกือบร้อยเรื่อง ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อเรื่อง เพื่อให้ วรรณกรรมแต่ละเรื่องมีภาพที่ชัดเจนขึ้น การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ได้วรรณกรรม

ทักษิณชุดหนึ่ง คือ “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร” ชั้นสุดท้ายของงานวิจัยชุดนี้ ได้ดำเนินการสังเคราะห์งานทั้งหมด โดยใช้วรรณกรรมปฏิบัติ วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ และวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร มาเป็นข้อมูลในการสังเคราะห์ ทำให้ได้ผลงานวิจัยที่เรียกว่า “วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ” ซึ่งมีสาระองค์ความรู้เกี่ยวกับ นิยามและขอบข่ายวรรณกรรมทักษิณ อุตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณ ภูมิปัญญาวรรณกรรมทักษิณ และคุณค่าของวรรณกรรมทักษิณ นี่คือการบวนการศึกษาวิจัยของงานชุดนี้

ในส่วนของเนื้อหาที่ศึกษา งานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ชุดนี้ มีเนื้อหาสาระครอบคลุมเกี่ยวกับ ศิลาจารึกและจารึกลักษณะอื่น ประวัติศาสตร์ พงศาวดารตำนาน บันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น ความเชื่อและคตินิยม หลักศาสนาปรัชญา กฎหมาย หลักชัย ระเบิดเมือง ประเพณีพิธีกรรม สุภาษิตคำสอน ตำราคัมภีร์ต่างๆ การแพทย์ นิทานประโลมโลก นิราศ วรรณกรรมเฉพาะกิจ บุคคลสำคัญ สถานที่และปณิกะ

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ มีสาระที่กล่าวถึง 46 ประเด็น จัดเป็นสาระย่อย คือ ความรู้พื้นฐานวรรณกรรม สุนทรียภาพ ประเภทของวรรณกรรมตามลักษณะคำประพันธ์ อุตลักษณ์ของวรรณกรรม และภูมิปัญญาในวรรณกรรม

ในส่วนแรกเกี่ยวกับความรู้พื้นฐาน กล่าวถึง พัฒนาการการใช้รูปแบบอักษรไทย พลวัตด้านอักษรวิทยาของวรรณกรรมทักษิณ และพลวัตการเขียนอักษรในหนังสือสมุดไทยหรือหนังสือขุด ข้อสรุปในส่วนนี้กล่าวถึง การใช้รูปแบบอักษรไทยว่าได้พัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย รูปแบบเอกสารดังกล่าวบันทึกอยู่ในเอกสารโบราณต่างๆ รวมทั้งสมุดไทย หรือหนังสือขุด สำหรับเอกสารโบราณในภาคใต้ เริ่มมีการใช้รูปแบบอักษรปลลวะในพุทธศตวรรษที่ 12 รูปอักษรหลังปลลวะในพุทธศตวรรษที่ 14 รูปอักษรขอมและมอญโบราณในพุทธศตวรรษที่ 18 และรูปอักษรไทยและขอมในพุทธศตวรรษที่ 22 – 24 สำหรับพัฒนาการการเขียนอักษรในหนังสือขุดหรือสมุดไทยแต่เดิมเนื่องจากไม่มีพจนานุกรมใช้เป็นแบบฉบับ รูปคำที่เขียนจึงแตกต่างกัน

ที่นิยมมาก คือ การสะกดคำตามเสียงที่ได้ยินโดยไม่คำนึงว่าจะใช้พยัญชนะใดเป็น ตัวสะกด

ในด้านการสร้างวรรณกรรม ชาวพุทธในภาคใต้ ถือว่า การสร้างวรรณกรรม เป็นการบูชาพระธรรมหรือสร้างเป็นพุทธบูชา ดังนั้นผู้รจนาวรรณกรรมท้องถิ่น จึงไม่นิยมบอกชื่อของตน คือ ไม่ระบุชื่อผู้แต่ง สำหรับแหล่งที่มาและพลวัตด้าน แนวความคิดเนื้อเรื่องและบริบทอื่น ๆ ของวรรณกรรม พบว่า มีทั้งที่ผ่องถ่ายมาจาก วัฒนธรรมฮินดู คติพราหมณ์ผสมกับพุทธศาสนานิกายมหายาน คติพุทธศาสนา แนวความคิด และคตินิยมจากราชธานี และแนวความคิดและคตินิยมที่เกิดขึ้นเองในท้องถิ่น โดยที่แนวความคิดหรือคตินิยมดังกล่าวถูกส่งผ่านโครงเรื่องและส่งผ่านตัวละคร พลวัตด้านแนวความคิดและคตินิยมของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ที่เป็นลายลักษณ์ระยะแรกที่มีการบันทึกเหตุการณ์ในศิลาจารึก ส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมต่างแดน ส่วนที่จารึกลงในหนังสือบุคคลและใบลาน แนวคิดและคตินิยมส่วนใหญ่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมฮินดู ครั้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา แนวความคิดแบบลังกาสิงหลมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมภาคใต้ค่อนข้างสูง จนกระทั่งเมื่อมีระบบการพิมพ์แพร่หลายแนวความคิดและคตินิยมแบบเมืองหลวงก็เข้ามาเจือปน ผ่านวัฒนธรรมทางการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สร้างวรรณกรรม วรรณกรรมส่วนใหญ่ยังไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าใครคือผู้แต่งที่แน่นอน ส่วนใหญ่มีการคัดลอกสืบทอดกันมา ที่ปรากฏชื่อผู้แต่งชัดเจน แต่เดิมมีน้อยมาก เพิ่งปรากฏชัดเจนว่าใครแต่งเรื่องใดในระยะหลังคือ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา คุณสมบัติของผู้แต่งหรือผู้รจนาคือ เป็นผู้แตกฉานเกี่ยวกับภาษา มีความรู้ภาษาขอม ขอมไทย ภาษามอญ และความรู้เรื่องคำประพันธ์เป็นอย่างดี ผู้สร้างวรรณกรรมที่รู้จักกันดี ได้แก่ พระภิกษุอินท์ พระยาตรัง พระครูวินัยธรวัดชಾಯนา ชูปราชญ์ นายเรืองนาใน หมื่นสนิท สุขปราชญ์ พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) พระสมุห์หนู พระรัตนธัชมุนี (ม่วง) นายเสื่อ ชำนาญภักดี เพลงบอกปานบอด เพลงบอกรอดหล่อ และแดงนักรปราชญ์ เป็นต้น

เมื่อพิจารณา ถึงผลงานวรรณกรรมที่ผู้สร้างสร้างขึ้นในภาคใต้ จะพบว่า มีลักษณะหลายอย่างที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่น ที่ชัดเจน คือ มีการใช้ขนบนิยมทาง

ฉันทลักษณ์อันเป็นอัตลักษณ์ของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ คือ ส่วนใหญ่ใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉับยั้ง และกาพย์สุรางคนางค์ คำประพันธ์ประเภทอื่นมีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย แต่ในสมัยหลังส่วนใหญ่นิยมแต่งเป็นกลอน มีการใช้คำที่เป็นอัตลักษณ์ของภาษาถิ่นใต้ ปรากฏอยู่มากมาย เช่น เสกสา จำเมริญ เมลินตา จับนา เป็นต้น มีการใช้คำที่เป็นสำนวนที่นิยมใช้กันเฉพาะในภาษาถิ่นใต้ เช่น เปลี่ยนเปลี่ยน เสียสคาย คายของ ผัวหาบเมียทูน เป็นต้น มีการกล่าวถึง วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ซึ่งไม่ปรากฏในท้องถิ่นอื่น เช่น วัฒนธรรมการปลูกเกลืออนมาลา วัฒนธรรมการไหว้ลายลักษณ์ การใช้ดนตรีกาหลอแห่หน้าศพ พิธีกรรมซัดผ้าข้ามโลงศพ วัฒนธรรมการแต่งกายและเหน็บกริช และพิธีขึ้นเบญจา เป็นต้น

ส่วนที่สองเกี่ยวกับสุนทรียภาพในวรรณกรรมทักษิณ ในส่วนนี้มีรูปแบบประติมากรรมภาษากรีกที่เป็นลักษณะเฉพาะ ทั้งประติมากรรมการใช้พรรณนาโวหาร อุปมาโวหาร ปฏิภาณโวหาร และสาธกโวหาร โดยเฉพาะพรรณนาโวหาร มักจะกล่าวอย่างละเอียดทำให้ผู้อ่านผู้ฟังนึกเห็นภาพซึ่งเหมาะอย่างยิ่งกับการเป็นภาษากรีก เช่น การพรรณนาให้เห็นความลำบากยากแค้นของ “ความยากใจ” เป็นนามธรรมที่มีหน้าหนาสาครจรจกว่า “ยากทุนทรัพย์” ซึ่งเป็นรูปธรรมในวรรณกรรมเรื่องสุทธิกรรม ภาพการพรรณนาดังกล่าว ได้นำเอาความยากใจ ซึ่งเป็นอาการภายในไปสัมผัสสัมพันธ์กับพฤติกรรมของสังคมอันเป็นอาการภายนอก ทำให้ทุกคนสามารถมองเห็นได้ด้วยการหยั่งด้วยสติปัญญา เป็นต้น ส่วนในเรื่องอรรถรส และสุนทรียรสในวรรณกรรมอันเป็นรศคำ รศความ ซึ่งเกิดความรู้สึกและความเข้าใจได้ของแต่ละบุคคล ที่มีต่อความงามในธรรมชาติแห่งศิลปะของวรรณกรรม วรรณกรรมทักษิณนับได้ว่าสามารถสร้างสิ่งดังกล่าวต้องตามองค์คุณในตำรา อลังการศาสตร์ ไม่แพ้ในวรรณกรรมจากพื้นที่อื่น ๆ ผลงานที่น่าสนใจยิ่งเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ เช่น เรื่องพระปรมัตถ์คำกาพย์หาเหตุคำกาพย์ และพระรณเมรีคำกลอน พระรณเมรีคำกาพย์ ภาษิตลูงสอนหลานพุทธประวัติคำกาพย์ และพระนิพพานโสด เป็นต้น สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับศิลปะการเล่นคำ กลบท กลอักษร พบว่า ผู้รจนาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ จำนวนไม่น้อยนิยมแสดงฝีมือในการเล่นคำ เล่นอักษร และกลบท ซึ่งเป็นอลังการในโลกวรรณศิลป์ที่

งดงาม เช่น ในเรื่องมหाराชคำฉันท์ พระเทมีย์คำกาพย์ วรพินธ์คำกาพย์ กลิ่นกรอบแก้ว เสือโคคำกาพย์ พระรถเมรีคำกาพย์ และทศตะ เป็นต้น สุนทรียภาพ อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมทักษิณ คือ การใช้สัญลักษณ์ อันเป็นการนำเอาสิ่งที่เป็นรูปธรรมมาใช้แทนนามธรรม ซึ่งต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจได้ การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าว ส่วนหนึ่งมาจากการตกผลึกทางภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านในท้องถิ่น ที่เกิดจากประสบการณ์และความรู้เฉพาะตัวของนักปราชญ์เหล่านั้น สัญลักษณ์เหล่านี้จึงมักมีธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นเป็นฐานคิดและมีคติชาวบ้านเป็นเบ้าหลอม เช่น นำภาษาพื้นบ้านของกลุ่มคนกับสัตว์ป่าที่มีพลังอำนาจเหนือกว่ามาใช้เป็นสัญลักษณ์ของการสร้างฐานการใช้อำนาจ เป็นภาษิตพื้นบ้านว่า “ข้างผอมดีหวา เสือพี” และ “เมื่อเหยียบหลังข้างแล้วต้องไม่ย่างหลังหมา” เป็นต้น ความงามในวรรณกรรมทักษิณอีกอย่างหนึ่งที่ควรแก่การสนใจ คือ จิตรกรรม ซึ่งแทรกอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่นใน พระมาลัยคำกาพย์ หนังสือศาสนา และในหนังสือเกี่ยวกับโรคต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนที่สาม เกี่ยวกับประเภทของวรรณกรรมทักษิณ ในส่วนนี้พบว่า หากแบ่งประเภทวรรณกรรมตามลักษณะคำประพันธ์ วรรณกรรมทักษิณมีทั้งวรรณกรรมประเภทกาพย์ คำฉันท์ คำกลอน และร้อยกรองแบบอื่น ๆ ได้แก่ โคลง ร่าย ลิลิตและกาพย์ห่อโคลง นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมร้อยแก้วอีกด้วย วรรณกรรมที่มีมาแต่เดิมมักใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ คือ ใช้กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ดังกล่าวแล้ว สำหรับคำประพันธ์ประเภทอื่น ส่วนใหญ่มีมาในระยะหลัง อย่างไรก็ตาม ในวรรณกรรมบางประเภท เช่น ตำราต่าง ๆ ล้วนใช้ร้อยแก้วแทบทั้งสิ้น ร้อยแก้วจึงเป็นวรรณกรรมที่มีมาแต่เดิมด้วย

ส่วนที่สี่ อุดมลักษณะของวรรณกรรมทักษิณ ในส่วนนี้พบว่าหากพิจารณาอัตลักษณ์ของวรรณกรรมตามลักษณะเนื้อหา คือ วรรณกรรมกลุ่มประวัติศาสตร์ พงศาวดารและตำนาน กลุ่มที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น กลุ่มความเชื่อ กลุ่มปรัชญาศาสนา กลุ่มกฎหมาย กลุ่มประเพณี กลุ่มสุภาษิตคำสั่งสอน กลุ่มตำรา กลุ่มการแพทย์และสุขอนามัย กลุ่มนิทานประโลมโลก ฯลฯ วรรณกรรมทักษิณแต่ละกลุ่มล้วนมีลักษณะเฉพาะตัวที่แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นภาคใต้ที่ชัดเจน โดยเฉพาะ

ในด้านเนื้อหาสาระ กล่าวคือ วรรณกรรมดังกล่าวได้บันทึกสาระต่าง ๆ ในสังคมภาคใต้ไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง ซึ่งทำให้เห็นความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนี้ เช่น วรรณกรรมแหล่หมอจันทร์ ซึ่งบันทึกเรื่องราวสะท้อนขวัญที่หมอจันทร์ เป็นชาตกริยพระสถลสถานพิทักษ์ (คออยู่เคียด ณ ระนอง) และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) หรือ การสะท้อนความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลเกี่ยวกับการสร้างแผ่นดินแผ่นฟ้าในตำนานสร้างโลกฉบับบ้านป่าลาม และนิราศชิ้นอันเป็นนิราศที่สะท้อนชีวิตจริงของผู้เขียน เป็นต้น สำหรับเอกลักษณ์ในด้านอื่น ๆ เช่น การสร้างวรรณกรรมเพื่อเอาบุญมิใช่สร้างเพื่อเอาชื่อ จึงไม่บอกชื่อผู้แต่ง โดยเฉพาะวรรณกรรมก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 การใช้แนวความคิดของตนเองภายในท้องถิ่น เช่น การใช้คำประพันธ์ กลอนเพลงบอก กลอนสามห้า ฯลฯ การใช้สุภาษิตคำสอนต่าง ๆ ที่ตกผลึกจากจารีตนิยม หรือ วัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

ส่วนสุดท้าย คือ ภูมิปัญญาในวรรณกรรม ในส่วนนี้พบว่า วรรณกรรมทุกชนิดมีกระบวนการกำเนิดของภูมิปัญญาเป็นทำนองเดียวกับกระบวนการกำเนิดภูมิปัญญาทั่วไป คือ อาศัยวิถีและพลังของภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยต้นทุนเชื่อมโยงกับปัจจัยใหม่อย่างสมดุล ปัจจัยต้นทุน คือ ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจารีตนิยม หรือทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ปัจจัยเสริมได้แก่ ประโยชน์ใช้สอยที่ประชาชนพึงได้และจิตความเจริญทางการศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของสังคม ปัจจัยเหล่านี้เป็นฐานสำคัญให้แก่ผู้สร้างวรรณกรรมโดยที่ใช้สิ่งดังกล่าว สร้างภูมิปัญญาในวรรณกรรมขึ้นมา ดังเช่น วรรณกรรมเรื่องเต่าทองที่กล่าวถึงพันธุ์ปลาอย่างพิสดาร มหาพนคำกาพย์ กล่าวถึงภูมิปัญญาของผู้รจนาเกี่ยวกับว่านชนิดต่าง ๆ อย่างพิสดาร พระมหาชาดกคำกาพย์ กล่าวถึง เครื่องหอม เครื่องเทศ และสมุนไพรอย่างพิสดาร วันการคำกาพย์กล่าวถึง ธรรมชาติของนก โดยบรรยายถึงอย่างมีชีวิตชีวา เป็นต้น วรรณกรรมเรื่องป้อมครก กล่าวถึงสภาพการค้าขายต่างเมือง และพระปรมัตถ์คำกาพย์ กล่าวเปรียบเทียบระหว่าง สำเภาค้าขายกับสำเภารธรรม โองการพญากรูต กล่าวถึง ภูมิปัญญาของหมอผู้ประกอบพิธีกรรมที่ใช้อุบายนำเอาลัทธิเทวนิยม พุทธานุภาพนิยมและธรรมเนียมมาประสมประสาน เป็นต้น ในส่วนที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ ยังพบว่าแม่แบบแห่งภูมิ

ปัญหาที่ปรากฏในวรรณกรรมทักษิณเกิดจากความเป็นพหูสูตของผู้รจนามรดกของสังคมหรือชนชาติ และเกิดจากความบรรณาณเฉพาะตัว นอกจากนี้ยังได้พบว่า ภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณกับวิถีและพลังชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง กล่าวคือ ภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดพลังชุมชนได้เช่น โครงการพระพรแสดงถึงวิถีและพลังของหมอผู้ประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์และแสดงถึงอุบายการนำเอาคติความเชื่ออันเนื่องด้วยพุทธศาสนาผนวกกับความเชื่อตามคติพราหมณ์ มาสร้างเป็นมายาคติเพื่อขยายพื้นที่และบทบาทให้แก่ตนเอง โครงการพรหม บังเกิดมีวิธีการสร้างอำนาจหลายวิธี โดยอาศัยเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องผี และพระรัตนตรัย พระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ เป็นต้น

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร เป็นการศึกษาวิจัยที่ต่อเนื่องมาจากวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ วรรณกรรมดังกล่าวนี้ได้คัดสรรมาจากวรรณกรรมทักษิณจำนวน 435 เรื่อง เหลือเพียง 84 เรื่อง มาดำเนินการปริวรรตทำเชิงอรรถ และสังเคราะห์ จัดกลุ่มวรรณกรรมโดยคำนึงถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่ละเรื่องเริ่มด้วยการสังเคราะห์ มีสาระสำคัญเกี่ยวกับผู้แต่ง ผู้คัดลอก ประวัติ และลักษณะวรรณกรรม ลักษณะพิเศษหรือลักษณะเด่นของวรรณกรรม สาระสำคัญของเรื่อง เนื้อเรื่องย่อ ภูมิปัญญาและคุณค่าทางวรรณกรรม บางเรื่องที่มีต้นฉบับหลายฉบับจะมีข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องนั้นเป็นพิเศษอีกด้วย ต่อจากนั้นจะกล่าวถึงเนื้อเรื่องที่ปริวรรตแล้วทั้งหมดซึ่งเป็นภาษาปัจจุบัน แต่ได้คงรูปศัพท์ที่เป็นศัพท์ท้องถิ่น และได้ทำเชิงอรรถอธิบายศัพท์อย่างละเอียดไว้ท้ายหน้าซึ่งมีคำศัพท์ยาก และคำศัพท์ท้องถิ่น วรรณกรรมทั้ง 84 เรื่อง รวมเป็น 1 ชุด จำแนกเป็น 13 เล่ม แต่ละเล่มได้แก่เรื่องดังกล่าวต่อไปนี้

เล่ม 1 มีทั้งหมด 8 เรื่อง คือ ตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านป่าสาม ไตรภูมิ ฉบับบ้านกระปี่น้อย แผนที่ภาพไตรภูมิ ฉบับวัดควนมะพร้าว พัทลุง นางโกควดี คำกาพย์ สีลกถา คำกาพย์ พระปรมัตถธรรมคำกาพย์ ฉบับชำระ คัมภีร์มหาวิบาก ฉบับร้อยแก้ว คัมภีร์มหาวิบาก คำกลอน

เล่ม 2 มีทั้งหมด 10 เรื่อง คือ ชันชวิภังคินี คำกาพย์ คัมภีร์ประถมจินดาอภัย สันตาคำกาพย์ ตำราสรรพคุณยาไทย เส้นสิบแผนคัมภีร์ คำกาพย์ บทไหว้ศักดิ์สะดี ศาสตร์ราชนับตำบลเขารูปช้าง ภาพถ่ายศาสตร์ราชนับตำบลเขารูปช้าง โรงการพญากรูด พระมาลัยคำกาพย์ ฉบับวัดควนป็นตาราม พระมาลัยคำกาพย์ ฉบับวัดธรรมโฆษณ์ (ฉบับที่1)

เล่ม 3 มีทั้งหมด 8 เรื่อง คือ จารึกแผ่นทองที่ปลียอดพระมหาธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช หลักไชย ฉบับ จ.ศ. 1082 (พ.ศ. 2263) เกาะตะรุเตา ทัศนสถาน ประวัติศาสตร์ บทแหล่หมอจันทร์ พระนิพนพานสูตร คำกาพย์ พระพุทธโฆษา คำกาพย์ พิมพาแจ้งชาติ คำกาพย์ ลิลิตโสฬศนิมิต ลิลิต

เล่ม 4 มีทั้งหมด 4 เรื่อง คือ กายนคร คำกาพย์ จิตทกุมาร คำกาพย์ นางอุทัย คำกาพย์ กำเนิดแห่งสัตว์ กาพย์ห่อโคลง

เล่ม 5 มีทั้งหมด 2 เรื่อง คือ พระสุธน – นางมโนห์รา ฉบับวัดโพธิ์ปฐมมาวาส บทละครเรื่องนางมโนห์รา ตอนนางมโนห์ราถูกจับไปถวายพระสุธน

เล่ม 6 มีทั้งหมด 5 เรื่อง คือ จันทลาด คำกาพย์ วันคาร คำกาพย์ ป้องครก คำกาพย์ เจ็ดจา คำกาพย์ นายตัน คำกาพย์

เล่ม 7 มีทั้งหมด 11 เรื่อง คือ นิทานม่องหล้าย คำกลอน สีทนนไชย คำกาพย์ สรรพลีหวน คำกลอน (ของเก่า) อาถรรพณ์สวาท : บทหนังสือตะลุง อัดชีวประวัติโนรา เดิม อ่องเซ่ง (เดิมเมืองตรัง) บทแสดงของโนราเดิมเมืองตรัง (ที่แสดงจริงในโอกาส ต่าง ๆ) อัดชีวประวัติ มโนห์ราฉลวยคำกลอน เพลงบอกปานบอกโต้ตอบกับรอดหลอ พลายจำเจริญ (คชานุสรณ์) คำกาพย์ นิราศขึ้น (นิราศเรือนจำ) คำกลอน นิราศเมือง กระบี่ คำกลอน

เล่ม 8 มีทั้งหมด 4 เรื่อง คือ พระรถเมรี คำกาพย์ พระรถเมรี คำกลอน สุทธิกรรมชาดก คำกลอน เต่าทอง คำกาพย์

เล่ม 9 มีทั้งหมด 4 เรื่อง คือ พระมหาชาดก คำกาพย์ : ฉบับวัดมัชฌิมมาวาส พระเวสสันดร คำกาพย์ ฉบับอำเภอนาซนะ สุราษฎร์ธานี พญาจันทันต์ คำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต พระกายโสศ

เล่ม 11 มีทั้งหมด 3 เรื่อง คือ สุบินชาดก คำกาพย์ ฉบับพระหลาก เอกมโหม พระวรวงศ์ คำกาพย์ วรพินธ์ คำกาพย์

เล่ม 12 มีทั้งหมด 18 เรื่อง คือ สุวรรณหงส์ คำกาพย์ ฉบับหลวงพุทธราช สักดา จังหวัดพัทลุง พญาหงส์ คำกาพย์ แบบเรียนภาษาไทย คำกาพย์ แบบเรียนภาษาไทย คำกลอน เสือโค ก. กา คำกาพย์ สุภามิตรร้อยแปด คำกาพย์ คำกลอนสอนใจ สุภามิตร คำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภูเก็ต 1 (ศวก. 291) สุภามิตร คำกาพย์ ฉบับอำเภอท่าศาลา สุภามิตร คำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภูเก็ต 2 (ศวก. 295) สุภามิตรสอนหญิง คำกาพย์ ภาษิตลงสอนหลาน คำกาพย์ ตำราช่าง ฉบับอำเภอ โศภโพธิ์ ตำรานกเขาชวา คำกลอน ตำราวิพาร์ คำกลอน ตำราคุณิมนิตและฤกษ์ยาม โจทย์เลขปริศนา ฉบับเมืองกระบี่ โจทย์เลขปริศนา ฉบับเมืองพังงา

เล่ม 13 มีทั้งหมด 7 เรื่อง คือ กฤษณาสอนน้อง คำฉันท์ โทษผิดกาเมคำฉันท์ มหาพน คำฉันท์ มหาราช คำฉันท์ อุเทน คำฉันท์ มหาสุบิน คำฉันท์ มโนห์รานิบาด

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ

วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ เป็นการสังเคราะห์งานอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ และวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร โดยจัดเป็นองค์ความรู้ 4 หน่วย คือ วรรณกรรมทักษิณ : นิยามและขอบข่าย อัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณ ภูมิปัญญาในวรรณกรรม ทักษิณ และคุณค่าของวรรณกรรมทักษิณ

ในส่วนของวรรณกรรมทักษิณ : นิยามและขอบข่ายได้กล่าวถึงความหมายของ วรรณกรรมพื้นบ้านภาคใต้ สิ่งสำคัญถึงความเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน โดยการพินิจ ความเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านจากองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ฉันทลักษณ์ การบังคับ สัมผัสและการยืดยุ่น การใช้คำเฉพาะถิ่น การใช้คำแบบเสรีนิยมและรูปแบบการไหว้ ครุหรือประณามบท และการพินิจวรรณกรรมพื้นบ้านจากองค์ประกอบเสริม ได้แก่ ภาพสะท้อนทางกายภาพ ภาพสะท้อนวิถีคิดแบบชาวบ้าน และภาพสะท้อนบุคลิกภาพ พื้นบ้านอันเป็นจารีตนิยมชุมชนหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ในส่วนของอัตลักษณ์และพลวัตวรรณกรรมทักษิณ ส่วนนี้ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม การสร้างวรรณกรรมในภาคใต้ โดยกล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างว่า

สร้างหนังสือเป็นพุทธบูชา เป็นวิทยาทาน ให้กุลบุตรธิดาได้สวดอ่านศึกษา สำหรับผู้แต่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้แต่งนิพนธ์โดยเฉพาะวรรณกรรมรุ่นเก่า แต่ครั้งถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นยุคที่การพิมพ์แพร่หลาย ผู้แต่งปรากฏชื่อชัดเจนขึ้น และผู้แต่งมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นผู้นำหรือเจ้านาย กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มปัญญาชน สำหรับรูปแบบของหนังสือแต่เดิมใช้หนังสือบุค หรือสมุดข่อยบันทึก ส่วนการใช้ตัวอักษรในหนังสือบุคมีทั้งอักษรขอมและอักษรไทย การจารด้วยอักษรขอมมีทั้งใช้ภาษาบาลีและภาษาไทย ส่วนอักษรไทยใช้ตัวอักษรภาคกลาง มีทั้งรูปอักษรแบบอาลักษณ์และอักษรไทยย่อ รูปอักษรขึ้นอยู่กับ ลายมือผู้จาร ในส่วนของคำประพันธ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ส่วนมากแต่งด้วยร้อยกรอง ประเภทกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ร้อยกรองอื่น ๆ มีบ้างแต่น้อย คือ กลอน โคลง ร่าย และฉันท์ สำหรับกลอน มีคำกลอนพื้นบ้านหลายแบบ เช่น กลอนเพลงบอก กลอนสี่ กลอนหก กลอนสามห้า ส่วนเรื่องที่น่าสนใจมีทั้งประวัติศาสตร์ กฎหมาย ตำรายา ศาสนา นิทาน สุภาษิต ฯลฯ สำหรับร้อยแก้ว ได้แก่ ตำราต่าง ๆ เช่น ตำราคุณลักษณะคน ลักษณะสัตว์ ตำราพิชัยสงคราม และตำราเรียน เป็นต้น ในส่วนของสารัตถะหรือแนวความคิดในวรรณกรรมพบว่ามาจากแหล่งต่าง ๆ 4 แหล่ง คือ ความคิดและคตินิยมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเอง แนวความคิดและคตินิยมอันเป็นจารีตที่มาจากฮินดู แนวความคิดและคตินิยมที่ฟ่องถ่ายมาจากคติทางพุทธศาสนา และแนวความคิดและคตินิยมที่ได้รับอิทธิพลจากราชธานี

ในด้านภูมิปัญญาของวรรณกรรมทักษิณ มีสาระสำคัญที่กล่าวถึงคือ กระบวนการเกิดภูมิปัญญา ความหลากหลายของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ สำหรับกระบวนการเกิดภูมิปัญญา พบว่าเกิดจากทุนทรัพย์ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพย์ที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม และเกิดจากการหลอมรวมโดยผนวกเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน จึงเกิดเป็นองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นทางเลือก ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาใหม่ของชุมชนจึงเป็นวัฒนธรรมชาวบ้านที่ตกผลึกเป็นศาสตร์ชาวบ้าน ซึ่งใช้ประโยชน์อยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตามการเกิดของภูมิปัญญาย่อมเกี่ยวข้อง อยู่กับความเป็นพหุสูตร และภูมิปัญญาของผู้แต่งเป็นประการสำคัญด้วย สำหรับความหลากหลายของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณมีสารัตถะที่สำคัญหลายประการ คือ

ภูมิปัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์และส่งเสริมการสร้างหนังสือบุคคล ภูมิปัญญา การใฝ่เรียนใฝ่รู้ และเชิดชูนักปราชญ์ ภูมิปัญญาการคบคนและการทันโลกทันคน ภูมิปัญญาการวางตัวและครองตน ภูมิปัญญาการตระหนักค่าธรรมชาติ ภูมิปัญญาด้านสุขวิทยา ภูมิปัญญาการจัดการ ภูมิปัญญาปลูกฝังการวรรรรม และการยึดมั่นในขนบประเพณี ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองและพึ่งพาผู้อื่น และภูมิปัญญาเกี่ยวเชิญให้เข้มแข็ง

สำหรับคุณค่าของวรรณกรรมทักษิณ พบว่า วรรณกรรมทักษิณมีคุณค่าอย่างยิ่ง ด้านคติชนวิทยา คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านอรรถรสและสุนทรียรส และคุณค่าด้านการท่วงดิง การชี้้ทางและการสร้างจิตสำนึก คุณค่าดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาวบ้านภาคใต้ซึ่งเห็นได้ชัดในวรรณกรรมแทบทุกเรื่อง อาทิสุบินคำกาพย์ บัญชีสิ่งของที่ชาวบ้านเมืองสงขลาทำขึ้นที่จัดส่งไปกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 นายดันคำกาพย์ ป็องครกคำกาพย์ วรรณศ์คำกาพย์ สุภามิตคำกาพย์ พระปรมัตถ์คำกาพย์ พระรณเมรีคำกลอน อุเทนคำฉันทน์ มหาราชคำฉันทน์ และภามิตลูงสอนหลานคำกาพย์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าผลการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งจำแนกเป็น 3 โครงการย่อย คือ วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมปริทัศน์ วรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมคัดสรร และวรรณกรรมทักษิณ : วรรณกรรมพินิจ เป็นความพยายามของผู้วิจัยและคณะผู้วิจัย จำนวน 40 คน ที่ร่วมกันศึกษาเป็นโครงการใหญ่ เพื่อที่จะประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทักษิณให้สมบูรณ์ที่สุด ด้วยเหตุผลที่ว่า สรรพวิทยาการต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษสั่งสมโดยถ่ายทอดเป็นหนังสือบุคคลอย่างเอนกอนันต์ นั้น ล้วนมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อภาคใต้ และสังคมไทย

โครงการวิจัยภูมิปัญญาจากวรรณกรรมดังกล่าวนับเป็นมิติใหม่ของการศึกษาด้านนี้ อาจเป็นความหวังได้ว่าเป็นผลงานศึกษาที่ช่วยยึดลมหายใจของวรรณกรรมทักษิณให้ยาวนานขึ้นอีก จากการศึกษาวรรณกรรมในหนังสือบุคคลและจากผลงานที่กระจัดกระจายด้วยการพิมพ์เผยแพร่มาแล้วก็ดี มาเป็นงานวิจัยครั้งนี้ย่อมเป็นลู่ทางที่ง่ายและสะดวกต่อการศึกษาต่อไปอย่างดียิ่ง แต่ก็คาดหวังไม่ได้แน่นอนนักว่าจะได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจริงหรือไม่ เพราะความหยาบกระด้างของผู้คนในยุควัตถุนิยมมัก

มองเห็นราคามากกว่าคุณค่าหรือเห็นแก่ประโยชน์ใช้สอยระดับต้น ซึ่งเป็นแค่รูปธรรมที่ผิวเผินเท่านั้น งานชิ้นนี้จึงมิใช่สิ่งประกันความอยู่รอดได้เท่าใดนัก

เนื้อหาสาระของวรรณกรรมจากการศึกษาแม้จะครอบคลุมอย่างกว้างขวาง โดยนำมาจากข้อมูลต่าง ๆ คือ จารึก ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำนาน บันทึก เหตุการณ์ ความเชื่อกตินิยม หลักศาสนา ปรัชญา กฎหมาย ประเพณี พิธีกรรม สุภาษิตคำสอน ตำรา คัมภีร์ต่าง ๆ การแพทย์ นิทานประโลมโลก นิราศ วรรณกรรม เฉพาะกิจ บุคคลและสถานที่ และปณิกะ แต่ก็มีได้หมายความว่าได้ข้อสรุปที่เด่นชัด ทั้งนี้เพราะว่ายังมีวรรณกรรมทักษิณเป็นจำนวนมากที่ยังคงรอการศึกษาอยู่ แหล่งเก็บรวบรวม 5 แหล่งของการศึกษานี้ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่เกิน 60 เปอร์เซ็นต์ ของข้อมูลที่ยังคงตกค้างอยู่ในหมู่บ้าน วัดวาอาราม และที่อื่น ๆ อีกด้วยเหตุนี้จึงสมควร ที่ผู้สนใจได้ศึกษาวิจัยค้นคว้ากันอีกต่อไป

หากมีคำถามว่านอกเหนือจากการดำเนินงานชิ้นนี้เป็นงานใหญ่แล้ว อะไรคือ ความใหม่ที่น่าสนใจของการศึกษานี้ สิ่งที่น่าสนใจประการแรก คือ มีวรรณกรรมเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่เคยมีใครศึกษาและเผยแพร่อย่างจริงจังให้เป็น ที่รับรู้ต่อสาธารณชนอย่างกว้างขวางมาก่อน ประการที่สองในเมื่อวรรณกรรมดังกล่าว มิได้มีการศึกษาอย่างจริงจังและไม่เคยเผยแพร่มาก่อนความจริงบางประการแต่เดิม จึงเป็นที่รับรู้ในวงจำกัด สรรพวิทยาการทั้งปวงก็ยังคงจะเสื่อมสูญและหมดสิ้น ไปตามกาล เมื่อเป็นเช่นนี้วรรณกรรมดังกล่าวที่นำมาศึกษาเผยแพร่ จึงช่วยไขความจริง บางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคม ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ฯลฯ อันเป็น การช่วยเสริมความรู้เกี่ยวกับผู้คนและสังคมภาคใต้ให้แจ่มชัดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง สิ่งที่น่าสนใจซึ่งจะเป็นอนุสติอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการเปิดโลก ใหม่ของวรรณกรรมท้องถิ่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นการชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญาทาง วรรณกรรมของมนุษยชาติไม่ได้จำกัดอยู่แค่เมืองหลวง เมืองใหญ่ หรือเมืองศูนย์กลาง เท่านั้น แต่ผู้คนและสังคมอื่น ๆ ต่างได้สร้างสรรค์วรรณกรรม เพื่อบันทึกเรื่องราวที่ เกี่ยวข้องกับสังคมของพวกเขา อีกทั้งช่วยให้มองเห็นอิทธิพลบางประการของ การก่อเกิดวรรณกรรมที่หลากหลายอีกด้วย การศึกษาภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรม ท้องถิ่นจึงน่าจะมีคุณอนันต์ต่อสังคมภาคใต้และประเทศชาติของเราโดยรวม

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อยครั้งนี้เป็นเพียงแค่ส่วนเสี้ยวที่น้อยนิดดังที่กล่าวมาแล้ว จึงน่าจะยังไม่เพียงพอต่อการอยู่รอดตลอดไปของวรรณกรรมดังกล่าว อนึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ การเรียนรู้ขอม – บาลี และขอม – ไทย หากในส่วนนี้ผู้รู้ยังหดหายไปเรื่อย ๆ วรรณกรรมจากหนังสือบุคคลที่บันทึกด้วยอักษรขอมก็คงไม่มีโอกาสได้เรียนรู้และแพร่หลายได้ยาก การฟื้นกลับไปเรียนรู้สิ่งดังกล่าวน่าจะยังไม่สายเกินไป หากสถาบันการศึกษาที่เอาใจจริงเอาใจกับเรื่องนี้รวมทั้งสถาบันวิจัยต่าง ๆ ระดับชาติให้ความสนใจ และภาครัฐเห็นคุณค่าพร้อมทั้งส่งเสริมการนำไปใช้ประโยชน์ด้านการพัฒนาอย่างจริงจัง

สำหรับผลงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ ซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น ได้กล่าวแล้วว่า มี จำนวนน้อย พบว่าในจำนวนวิทยานิพนธ์ดังกล่าวมีทั้งศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของบุคคล ศึกษาเกี่ยวกับนิทานชาวบ้าน และศึกษาแง่มุมใดมุมหนึ่ง ในผลงานวรรณกรรมการศึกษาเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานมุ่งรวบรวมประวัติและผลงานเป็นหลัก ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ผลงานด้วยการกำหนดประเด็นการวิเคราะห์อย่างง่าย ๆ ส่วนนิทานมุ่งรวบรวมจำแนกประเภทตามเนื้อหา และวิเคราะห์สาระอย่างง่ายเช่นเดียวกัน สำหรับการศึกษาแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งในผลงานวรรณกรรม เป็นการศึกษาที่มุ่งศึกษาเพื่อจะตอบความเป็นลักษณะเด่นเฉพาะซึ่งค่อนข้างศึกษาเจาะลึกลงไปกว่าชีวประวัติและผลงาน และนิทานชาวบ้าน

ผลงานวรรณกรรมที่ศึกษาทั้งหมดมิได้มาจากหนังสือบุคคล ส่วนใหญ่เป็นงานระยะหลัง การศึกษาชีวประวัติ และผลงานของบุคคลสำคัญ มุ่งศึกษาผลงานวรรณกรรมของผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งผู้แต่งบทหนังตะลุง นักเขียนบทหรือยกทรง นายหนังตะลุง และนักเขียนบทความ เป็นต้น ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษานิทาน ได้ศึกษาจากพื้นที่ซึ่งเห็นว่ามีค่าสำคัญ คือ เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่ สำหรับการศึกษาที่มุ่งศึกษาแง่มุมใดแง่มุมหนึ่งในวรรณกรรมนั้น เป็นการศึกษาที่ใช้ข้อมูลกลุ่มใหญ่ เพื่อตอบปัญหาหรือข้อสงสัยต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นอย่างกระชับรัดกุม

จากการศึกษาผลงานวิทยานิพนธ์ของกลุ่มแรก ซึ่งศึกษาชีวประวัติและผลงานบุคคล พบว่า การวิเคราะห์ผลงานวรรณกรรมหนังตะลุงของนายพ่วง ฆุขรรัตน์

ในส่วนที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรมทั้งด้านรูปแบบและกลวิธีการใช้คำประพันธ์ เนื้อหา ภาษาและวัฒนธรรมการใช้ภาษา ซึ่งพบการใช้คำที่มีลักษณะพิเศษ และสำนวนที่น่าสนใจ ส่วนโลกทัศน์ปรากฏทั้งโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ มนุษย์มีต่อธรรมชาติและมนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ในงานวิทยานิพนธ์เรื่องชีวิตและผลงานวรรณกรรมหนังสือของหนังสือพิมพ์ธรรมโฆษณ์ ส่วนที่เกี่ยวกับผลงานวรรณกรรมซึ่งมีมากกว่า 200 เรื่อง เนื้อหาของเรื่องสร้างประเด็นการขัดแย้ง 3 ลักษณะ คือ ความขัดแย้งภายในตัวละคร ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การใช้คำประพันธ์ กลอนแปด การสร้างฉากและบทสนทนาเป็นไปอย่างลงตัว ศิลปะการประพันธ์ที่โดดเด่น คือ การใช้คำให้เกิดอรรถาธิบายทางเสียงและความหมาย และการใช้โวหารให้เกิดภาพพจน์ ส่วนภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมมีหลายด้าน ทั้งด้านความเชื่อ ค่านิยม การเมือง การปกครอง อาชีพ ประเพณี และการละเล่น ส่วนงานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในบทหนังสือของหนังสือ อรุณ พพบว่า วรรณกรรมของหนังสือทั้งสิบเรื่องที่น่ามาวิเคราะห์ มีทั้งจริยธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะตน และเกิดขึ้นเมื่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ส่วนที่เป็นจริยธรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะตน ได้แก่การวางแนวทางความประพฤติและปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ ต่อตัวบุคคลเป็นสำคัญ ได้แก่ ความมีเหตุผล ความมีอุตสาหกรรม ความอดทน ความรู้จักตน ความรู้จักเลือกคบคน ความรู้จักเลือกคู่ครอง ความสำรวม วาจา และความมีศีลธรรม ส่วนจริยธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เป็นการวางแนวความประพฤติและปฏิบัติ เพื่ออยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมอย่างมีความสุข ได้แก่ การมีความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี และความมีสัมมาคารวะ สำหรับงานวิทยานิพนธ์อีก 2 ชิ้น คือ การศึกษาชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมร้อยกรองของนายอรุณกร ถาวรมาศ และการศึกษาชีวประวัติและผลงานวรรณกรรมของดิเรก พรตตะเสน ในส่วนของผลงานวรรณกรรมผู้ศึกษาได้รวบรวมและจัดจำแนกประเภทพร้อมทั้งวิเคราะห์กลวิธีการเขียน รูปแบบและคุณค่าของเนื้อหาอย่างง่าย ๆ เท่านั้น

ในงานวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับนิทาน อันเป็นการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่องมุขปาฐะได้กล่าวมาแล้วว่า ผู้ศึกษาได้ศึกษาในพื้นที่ที่เห็นว่ามีค่าสำคัญ คือ เคยเป็นชุมชนมาช้านาน ได้แก่ การศึกษาในพื้นที่ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช งานชิ้นแรกได้เก็บรวบรวมนิทาน แล้วจัดแบ่งเป็นประเภท คือ ประเภทอธิบาย ประเภทความเชื่อ และนิทานเกี่ยวกับกำเนิดสถานที่ ต่อจากนั้น ได้วิเคราะห์โลกทัศน์ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และตีความจากการวิเคราะห์โลกทัศน์ดังกล่าวว่าชาวบ้านตำบลลำปำ มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย มีคุณธรรมรัก อิสระ เคารพในสิทธิเสรี มีจิตใจโอบอ้อมอารีต่อบุคคลอื่น ซาบซึ้งในคุณค่าของธรรมชาติ มีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ วิญญาณ และคติทางศาสนา ส่วนงานชิ้นที่สอง ซึ่งศึกษาที่ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มุ่งศึกษาวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานชาวบ้าน โดยที่รวบรวมนิทานของที่นี่ แล้วศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมใน 4 ด้าน คือ คติธรรม เนติธรรม วัตถุประสงค์ธรรม และสหธรรม แล้วมีข้อสรุปวัฒนธรรมดังกล่าวใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เช่น เรื่องความกล้า การรู้จักการเทศะ ความอดทน ความรักดี การไม่เห็นแก่ตัว มีขนบธรรมเนียมประเพณีแนวทางประเพณีและปฏิบัติ มีเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ มีปัจจัย 4 มีการติดต่อสื่อสารด้วยสำนวนภาษาท้องถิ่น มีความเชื่อคตินิยม มีมรรยาททางสังคม มีการกีฬาและสันทนาการ และมีการเล่นพื้นบ้าน สำหรับงานวิทยานิพนธ์ชิ้นที่สาม คือ งานซึ่งศึกษาที่ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิม โดยรวบรวมแล้วจัดแบ่งนิทานเป็นประเภท คือ นิทานมุขตลก นิทานอธิบาย นิทานเกี่ยวกับการกำเนิดสถานที่ นิทานความเชื่อและนิทานคติ ต่อจากนั้นมีการวิเคราะห์และสรุปว่า นิทานดังกล่าวมีสาระเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสถาบันสังคม ซึ่งมีคุณค่าต่อชาวบ้าน ในการสร้างความบันเทิง ส่งเสริมปัญญาและจินตนาการ ให้คติธรรม สร้างความสัมพันธ์ และให้การศึกษาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับงานวิทยานิพนธ์ในกลุ่มสุดท้าย ซึ่งเกี่ยวกับการศึกษาในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง เพื่อจะค้นหาลักษณะเด่นเฉพาะ โดยศึกษาเจาะลึกลงไปกว่าชีวประวัติและผลงานและนิทานชาวบ้าน มีงานวิทยานิพนธ์ที่ศึกษา คือ โลกทัศน์ชาวไทยภาคใต้ ที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งภาคใต้ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2540 ศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งซึ่ง เอกชัย ศรีวิชัย ขับร้อง และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชนบทภาคใต้ที่ปรากฏในเรื่องสั้นของนักเขียนกลุ่มนาคร งานทั้ง 3 ชิ้นนี้ได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดในระยะเวลาที่ศึกษาแล้ววิเคราะห์เจาะลึกตามประเด็นที่กำหนด คือ งานชิ้นแรก ซึ่งศึกษาโลกทัศน์ชาวไทยภาคใต้จากเพลงลูกทุ่ง ได้วิเคราะห์โลกทัศน์จากกรอบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ชาวไทยภาคใต้ด้วยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ชาวภาคใต้ยังคงมีความสัมพันธ์ต่อกันในหลายแบบ ยกย่องผู้อาวุโส ผู้มีอาชีพสุจริต ผู้มีฐานะเศรษฐกิจดี ดำเนินผู้วางตัวไม่เหมาะสม รังเกียจอาชีพที่เสื่อมเสียชื่อเสียง ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี รักพวกพ้อง มีความผูกพันกับธรรมชาติ มีความซาบซึ้งในคุณค่าของธรรมชาติ ที่ให้ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ มีความเชื่อเกี่ยวกับดวงวิญญาณ คุณไสย ภูตผีปีศาจ และศาสนา ส่วนงานชิ้นที่สอง ซึ่งศึกษาจากเพลงลูกทุ่งที่ขับร้อง โดย เอกชัย ศรีวิชัย เป็นการศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมจากเพลง ซึ่งวิเคราะห์พบว่า สะท้อนด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ภาษา ค่านิยม และประเพณี โดยที่พบว่าในครอบครัวยังคงมีความสัมพันธ์กัน แต่มีปัญหาต่างๆ หลายประการ ครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรรม บริการสังคม และทำธุรกิจนันทนาการและบันเทิง ตลอดจนธุรกิจการท่องเที่ยว ในด้านการปกครองได้สะท้อนสถาบันชาติ ศาสนา และการเมือง การปกครอง บทบาทหน้าที่ของผู้ปกครอง ในด้านภาษามีทั้งใช้คำตรงไปตรงมา สองغامสามแถม ใช้คำหวาน และภาษาถิ่น และใช้คำแสดงอารมณ์ต่างๆ อย่างมีอรรถรส ในด้านค่านิยมสะท้อนค่านิยมทั้งเก่าและใหม่อย่างเห็นได้ชัด สำหรับด้านประเพณียังคงสะท้อนประเพณี เกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา และประเพณีการรื่นเริงต่างๆ

สำหรับงานวิทยานิพนธ์ชิ้นสุดท้าย คือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชนบทภาคใต้ที่ปรากฏในเรื่องสั้นของนักเขียนกลุ่มนาคกร ผู้ศึกษามุ่งศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและผลที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในผลงานเขียนดังกล่าว ซึ่งพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประชากร เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การศึกษา และการเมือง ส่วนลักษณะของการเปลี่ยนแปลง คือ การทำให้สังคมเป็นอุตสาหกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการทำให้เป็นประชาธิปไตย สำหรับผลกระทบที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลง พบว่า การผลิตแบบเดิมพึ่งพิงตนเองได้เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า เกิดการเมืองแบบอำนาจนิยมที่เห็นแก่ประโยชน์ตนและพวกพ้อง ระบบโครงสร้างความสัมพันธ์บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนไป ชีวิตที่แต่เดิมเรียบง่าย กลายเป็นการแข่งขันมากขึ้น และศาสนาเกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน กำเนิดของศาสนา บาปบุญคุณโทษ คตินิยม และมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความเชื่อด้านไสยศาสตร์ เป็นต้น

จากงานวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย ในระดับบัณฑิตศึกษา ที่ผู้ศึกษาเจาะลงไปศึกษาในประเด็นที่สนใจเป็นการค้นหาคำตอบ โดยใช้วิธีการแบบง่าย ๆ ด้วยการรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์เท่านั้น ทำให้งานวิจัยได้แค่องค์ความรู้ เป็นภาพนิ่งที่ขาดความยืดหยุ่นด้านเนื้อหา อย่างไรก็ตามผลงานวิทยานิพนธ์ดังกล่าวได้ให้คำตอบหรือปัญหาของพื้นที่ที่ศึกษา โดยมองในแง่จุลภาคได้กว้างขึ้น